

Deset let ÚDV

Před deseti léty, 1. ledna 1995 zahájil svou činnost Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky. Je to příležitost k zamyšlení se nad existencí, smyslem a činností této instituce, která je významným právním nástrojem společnosti, umožňující vyrovnání se se zločiny komunismu cestou zákona. Úřad vznikl sloučením dvou institucí, snažících se působit v tomto směru již několik let. Totiž Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB, který byl součástí Ministerstva vnitra, se Střediskem dokumentace protiprávnosti komunistického režimu, působícím v rámci Generální prokuratury a později, po zániku Generální prokuratury, jako součást Ministerstva spravedlnosti. V současné době (od 1. ledna 2002) je ÚDV ze zákona 283/91 Sb. součástí Služby kriminální policie a vyšetřování Ministerstva vnitra. Úkolem ÚDV je reagovat na podněty (trestní oznámení), odhalovat, vyšetřovat a navrhopat k trestnímu stíhání osob, které se na zločinech a ostatních nezákonnostech éry stalinského a neostalinského komunismu v letech 1948-1989 podílely. Stíhá justiční vraždy, vraždy „narušitelů hranic“, bestialní vyšetřovací metody, vykonstruované politické procesy, metody kabinetní justice, násilné vystěhovávání osob z republiky a zbavování státního občanství, nezákonné domovní prohlídky a vazby, upírání práva na vzdělání a porušování dalších práv zaručených ústavou.

Předchůdci

Úřad pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB vznikl zásluhou *JUDr. Jiřího Šetiny* již v létě 1991. Po odchodu dr. Šetiny na Generální prokuraturu (1993) jej řídil *JUDr. Ing. Lubomír Blažek*. Činnost úřadu se však setkala s minimálním zájmem nových politických garnitur. Euforie z rychlého a nenásilného rozkladu zkorumpovaného a prakticky již nefunkčního režimu a převzetí moci demokratickou opozicí nikoliv v ozbrojeném střetu, ale u kulatých stolů a nutnost zabývat se vytvářením nových demokratických politických struktur zastínila na nějakou dobu stejně naléhavou potřebu důsledného zúčtování s komunistickou minulostí ve všech strukturách společenského dění. Forma převzetí či předání moci, nazývaná sametovou revolucí s jejími smířlivými hesly „nejsme jako oni“ a „pravda a láska zvítězí“, měla sice pozitivní dopad na případný radikalismus a zabránila možným excesům, současně však podstatně oslabilu politickou vůli důsledně se vyrovnat především se zločiny, křivdami, ale též ideologií minulého režimu. Nemluvě o tom, že umožnila zároveň jisté prolnutí „starých struktur“ do nových politických a zejména ekonomických poměrů. Činnost úřadu byla rovněž omezena nedostatečnými kompetencemi, zejména pokud jde o vyšetřovací pravomoce, minimálním stavem pracovníků i nedostatečným technickým vybavením. Pracovní kapacitu úřadu představovalo několik politických vězňů, pracujících sice obětavě, ale bez patřičné kvalifikace, chyběli zejména zkušení vyšetřovatelé z řad kriminalistů. I když se počet pracovníků úřadu postupně zvyšoval, zůstávala činnost úřadu málo efektivní. Do roku 1994 se počet pracovníků zvýšil na 60 osob, z nichž 9 pracovalo jako vyšetřovatelé. Během své existence šetřil 209 případů, ale byly podány jen 2 návrhy na trestní stíhání.

V roce 1992 po příchodu *JUDr. J. Šetiny* vzniklo při Generální prokuratuře *Koordinální centrum pro vyšetřování násilí proti českému národu v letech 1945 až 1989*, řízené *MUDr. J. Klimeckým*. Jeho úkolem bylo evidovat veškeré trestné činy minulého režimu, které nebyly

potrestány, jakož i podněty k trestnímu stíhání pachatelů. Ke Koordinačnímu centru měly být připojeny rehabilitační odbory krajských prokuratur, ale během své krátké existence však středisko nestačilo svou činnost významněji rozvinout. Později, po zániku Generální prokuratury (1994) vzniklo z Koordinačního centra *Středisko dokumentace protiprávnosti komunistického režimu*, vedené politickým vězněm *Bohuslavem Hubálkem*, působící při Ministerstvu spravedlnosti ČR. Činnost Střediska limitovala skutečnost, že zánikem prokuratury (1994) zanikla i jeho vyšetřovací pravomoc. Skončilo svou činnost rovněž k 31.12.1994 a 1.1.1995 se spolu s Blažkovým úřadem stalo součástí nového Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, jehož řízením byl pověřen senátor *PhDr. Václav Benda*. Středisko existovalo tedy pouze jeden rok. Tato instituce neměla vyšetřovací pravomoc, měla však možnost podávat trestní oznámení na základě poznatků získaných z archivních pramenů. Pracovníci střediska měli přístup do všech archivů i možnost vyžádat si spisy od soudů všech stupňů. Za dobu své existence bylo Střediskem podáno orgánům státního zastupitelství 6 trestních oznámení. Rozsah činnosti Střediska byl rovněž limitován dohodou s Blažkovým úřadem, na jejímž základě případy vyšetřovací vazby až do předání soudu řešil Blažkův ÚDV (StB), který si také vyhradil pro sebe případy, na nichž pracovalo Středisko do doby založení Koordinačního centra (kauzy Petra Wonky, Picha-Tůmy, pátera J. Toufara a též obnovené vyšetřování okolností smrti Jana Masaryka). Středisko se více méně soustředilo na dokumentaci a vypracování zpráv, představující rejstřík osob a stěžejních událostí ze zpracovaných spisů dokumentačního systému. Existence ÚDV (StB) a Střediska znamenala v podstatě dublování a prolínání práce, takže jejich spojení v jeden úřad bylo nutné a účelné.

x x x

Vedle uvedených institucí se nezákonnostmi minulého režimu zabývala v této době GP i Policie ČR a standardní orgány činné v trestním řízení. Nezávisle na jejich činnosti bylo v prvních porevolučních letech souzeno a odsouzeno několik prominentů bývalého režimu. Tak již v roce 1990 byli trestně stíháni dva důstojníci StB *Michal Daniševič*, velitel zásahu proti studentské demonstraci 17. listopadu 1989 na Národní třídě a jemu podřízený *Bedřich Houbal*, který nařídil zásah u Národního divadla. Proces se protáhl na 9 let. Za nezákonné potlačení této demonstrace bylo Vyšším vojenským soudem v Táboře odsouzeno dalších 10 příslušníků zásahových jednotek. Nejvyšší trest za zvláště brutální zranění jedné z demonstrantek byl uložen ve výši 4 a půl roku odnětí svobody, další tresty byly uloženy maximálně do výše jednoho roku. V roce 1995 byl za protizákonnou provokaci odsouzen *Ludvík Zifčák*, alias „student Růžička“, který přivedl mládež na Národní třídu, na 1 a půl roku odnětí svobody. Po osmi měsících byl za „dobré chování“ propuštěn a zbytek trestu mu byl prominut. Za nasazení vodních děl a slzných granátů proti demonstraci v tzv. Palachově týdnu v lednu 1989 byl v únoru 1995 odsouzen *Miroslav Štěpán*, vedoucí tajemník MV KSČ v Praze, za zneužití pravomoci veřejného činitele na 2 a půl roku odnětí svobody a po roce rovněž za vzorné chování propuštěn na svobodu.

V říjnu 1993 odsoudil Vyšší vojenský soud v Táboře *Františka Kincla*, bývalého federálního ministra vnitra, na 3 roky odnětí svobody, jeho prvního náměstka *Aloize Lorence* na 4 roky a *Karla Vykypěla*, náčelníka II. správy StB na 3 a půl roku za zneužití pravomoci veřejného činitele. Jmenovaní se provinili nezákonnou „preventivní izolací“, tedy omezením

osobní svobody asi 300 vybraných nejznámějších odpůrců režimu. František Kincl a Karel Vykypl si uložený trest skutečně odpykali, Aloiz Lorenc se trestu vyhnul v souvislosti s rozpadem Československa, když unikl na Slovensko. Nic nebránilo tomu, aby slovenské úřady výrok tábořského vojenského soudu uznaly. Nestalo se tak, rozhodly se pro vlastní vyšetřování. V lednu 1998 bratislavský vyšetřovatel Peter Krivánek stíhání A. Lorence zastavil.

Paralelní legislativa

Jmenované úřady nebyly ovšem jedinými institucemi, které se zabývaly vyrovnáním s komunistickou minulostí, řešily pouze otázky nezákonností mocenských struktur, Státní bezpečnosti, prokuratury a komunistické justice. Bylo však nutno vyrovnat se s celou šíří problémů politického a společenského života, které po sobě komunismus zanechal. Sledujeme-li historii a činnost ÚDV a jeho předchůdců, nemůžeme opomenout řadu souběžně prováděných organizačních a legislativních opatření, která více či méně na činnost ÚDV navazují. Vytvářejí podmínky pro vyrovnání se s komunistickou minulostí v širokém spektru forem a oblastí politického a společenského života, které zůstávají mimo specifickou oblast působení ÚDV, avšak zpětnou vazbou se činnosti ÚDV nutně dotýkají. V lednu 1990 byla zrušena Státní bezpečnost a několik set jejích příslušníků dostalo výpověď. Předání výpovědí se odehrálo v poněkud dramatické atmosféře. Podobně muselo odejít ze svých funkcí několik desítek komunistických prominentů ve státní správě. O činnosti Státní bezpečnosti získala první informace vládní *komise pro šetření událostí 17. listopadu*. Po zrušení StB prověřovaly způsobilost vybraných příslušníků komunistických bezpečnostních složek podílet se na vytváření demokratického systému bezpečnosti *Občanské komise*. Jejich činnost usměrňovala a kontrolovala *Ústřední občanská komise v Praze*. Legislativním nástrojem, který zasáhl citlivě pozůstatky represivních struktur starého režimu byl *lustrační zákon*, přijatý v říjnu 1991 Federálním shromážděním ČSFR. Byl schválen s jistými výhradami a kritikou, odvolávající se na údajné porušení občanských práv. Jeho platnost původně stanovená na 5 let byla postupně prodlužována. Zákon znemožňoval bývalým politickým prominentům, příslušníkům Lidových milicí (LM), Státní bezpečnosti, jejím spolupracovníkům a absolventům moskevské školy pro tajné služby možnost zastávat ve státní správě vedoucí funkce. Na volené funkce se zákaz nevztahoval. Některé demokratické občanské organizace začlenily zásady lustračního zákona do svých stanov (působení ve vedoucích funkcích, včetně volených), což však bylo časem zúženo na osoby, které konkrétně porušily zákon. Námitky proti lustračnímu zákonu byly také zdůvodňovány nutností přijmout systémové opatření – zákon o státní službě, který by upravoval podmínky pro její výkon. Že lustrační zákon nebyl důsledně respektován svědčí skutečnost, že ještě dnes se objevují ve vysokých státních funkcích jednotlivci nebo jsou do nich navrhováni, kteří byli pracovníky StB nebo evidováni jako jejich spolupracovníci.

Mimořádně závažný dosah pro činnost úřadu měl *Zákon o době nesvobody* č. 480 z 13.11.1991, který mj. konstatoval, že v letech 1948-49 komunistický režim porušoval lidská práva i své vlastní zákony. Zároveň ale také stvrzoval právní kontinuitu nového demokratického režimu s bývalým režimem. Stanovil sice (§ 2), že právní akty starého režimu mohou být zrušeny zvláštními zákony, ale toho nebylo příliš využito. Trestní stíhání se tak

mohlo vztahovat jen na osoby, které porušily zákony platné v éře totality. Mnohé zločiny spáchané v této době tak nebylo možné potrestat.

Zásadní význam pro morální satisfakci obětí justičních a politických zločinů mělo přijetí *rehabilitačních zákonů* v letech 1990-1993 (č. 119/1990, č. 47/1991 a 87/1991 Sb.), které se vesměs vztahovaly na vykonstruované případy velezrady, vyzvědačství, sdružování proti státu, rozvracení lidově demokratického zřízení apod. Důvodem k rehabilitaci bylo rovněž hrubé porušování předpisů procesního řízení, zejména vynucováním doznání použitím brutálního fyzického či psychického násilí. Rehabilitace měla vesměs zpětnou vazbu na konání prokuratury a soudu a šetření ÚDV vůči vyšetřovatelům, prokurátorům a soudcům, podílejícím se na jednotlivých procesních případech. Přes jisté problémy a nedostatky mělo pro vyrovnání s komunistickou totalitou nepochybně závažný dosah *zveřejnění seznamu tajných spolupracovníků StB* (registr svazků), nejprve neoficiální cestou („Cibulkovy seznamy“, 1992), později úřední cestou ve znění, až na určité korektury, totožné s neoficiální verzí (2003). Obsahují údaje vedené od roku 1954. Vzrušená polemika kolem této otázky byla více méně přexponovaná a zbytečná, protože samotná evidence ještě nevypovídá nic o okolnostech a formě spolupráce. Nicméně podpis vázacího aktu, který předcházel uvedení v registru, je v každém případě morálním poklesem, za který ani případný soudní verdikt nemůže nikoho v plném rozsahu ospravedlnit. Naproti tomu seznamy tzv. důvěrníků, rovněž zveřejněné Petrem Cibulkou v roce 1992, uvádějí osoby, které si StB vytypovala jako „zájmové objekty“ z různého důvodu jejich možného využití. V uvedeném roce uveřejnil P. Cibulka též přehled vedoucích funkcionářů jednotlivých složek StB na Federálním ministerstvu vnitra a personální údaje o příslušnících všech 12ti odborů a dalších složek Hlavní správy kontrarozvědky (II. správy StB) ve stavu k 17.11.1989. V listopadu 1999 rovněž seznamy všech důstojníků rozvědky, kontrarozvědky i vojenské rozvědky, působících v období 1989/90, spolu s doplněným seznamem tajných spolupracovníků z roku 1992. To umožnilo podat řadu nových podnětů.

Mimořádný dosah pro činnost ÚDV mělo přijetí *Zákona o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu* (č. 198 z 9. července 1993), zejména § 5, který uzákoňoval prodloužení promlčecích lhůt o dobu trvání komunistického režimu, tj. od 25. února 1948 do konce roku 1989. I když v interpretaci této otázky existuje dvojí právní výklad, mělo přijetí zákona pro práci úřadu (možnost rozšíření obvinění) zásadní význam. Dalším závažným krokem k vyrovnání s totalitní komunistickou minulostí bylo 26. dubna 1996 uzákonění přístupu ke svazkům Státní bezpečnosti osobám, vedeným jako nepřátelé socialismu. *Zákon o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti* č. 148 vstoupil v platnost 1. prosince 1996. Na speciálně zřízeném pracovišti (Pardubice) se mohl každý občan ČR přesvědčit, zda na něj byl či nebyl veden StB osobní svazek a na místě zjistit, pokud nebyl svazek skartován, kdo na něj Státní bezpečnosti donášel. Jen za první dva roky využilo této možnosti přes 2 tisíce osob. Nebyly ovšem zpřístupněny svazky I. správy StB (rozvědky) a vojenských zpravodajských služeb, které byly vyňaty z evidence již v souvislosti s přijetím lustračního zákona. Svazky měly být přístupné veřejnosti pouze do roku 2000, poté měly sloužit jen badatelům a historikům. Nutno ovšem dodat, že většina osobních svazků byla po 17. listopadu 1989 zničena. Jednak skartací, kterou 1. prosince 1989 nařídil první náměstek federálního ministra vnitra gen. A. Lorenc, jednak iniciativou Krajských správ StB už v průběhu listopadu. Zachováno zůstalo kolem 60 tisíc svazků. Zachovány zůstaly zejména

operativní svazky, svazky fondu „Z“ a svazky seznamů spolupracovníků s výjimkou „živých“ svazků.

Zákon z července 1996 zpřístupňoval, jak patrně, pouze část materiálů z činnosti Státní bezpečnosti. Zablokovány zůstaly objektové, operativní a evidenční svazky. A pochopitelně svazky vedené rozvědkou a vojenskými zpravodajskými službami, jejichž spisový materiál odmítaly zpravodajské služby odtajnit a zpřístupnit s ohledem na ochranu bezpečnosti osob a státních zájmů. Z různých důvodů se postupně zvyšoval tlak i na jejich zveřejnění především ze strany pravicového politického spektra.

Tak na podzim roku 1999 byla předána senátu k dalšímu postupu osnova zákona o všeobecném zpřístupnění svazků Státní bezpečnosti, zpracovaná bývalým šéfem Bezpečnostní informační služby (BIS) *Stanislavem Devátým* a bývalým náměstkem ředitele ÚDV *Pavlem Žáčkem*. Zde se materiálů ujalo několik pravicově orientovaných jednotlivců v čele s *Jiřím Liškou* a po roce byl Poslanecké sněmovně předán k projednání návrh na novelizaci zákona č. 140 o zpřístupnění svazků StB z roku 1996, když před tím byl po projednání ve výborech v létě 2001 schválen senátem. Podle senátní předlohy měly zůstat utajeny jen ty dokumenty, jejichž zveřejnění by mohlo poškodit bezpečnostní zájmy státu nebo přímo ohrozit lidské životy. Dne 8. března 2002 byl *novelizovaný zákon o zpřístupnění svazků StB* přijat s tím, že jednotlivcům budou zpřístupněny pouze ty dokumenty, které se vztahují k osobě žadatele. Pro historiky a archiváře tato omezení neplatí. Vstoupil v platnost 20. března 2002.

Uvedená omezení se snažil vykompenzovat návrh poslance *Václava Krásy* na zřízení civilní instituce – *Institutu pro dokumentaci totality* (IDT), ve kterém měly být soustředěny veškeré archivy Státní bezpečnosti včetně archivů rozvědky a vojenských zpravodajských služeb, které spravují příslušná ministerstva. Navrhovatelé odůvodnili návrh na zřízení IDT existencí podobných institucí, působících údajně v SRN, Polsku či Maďarsku. Odvolávají se při tom na pozitivní zkušenosti z jejich fungování, aniž blíže informují o jejich organizační podobě a činnosti. Tato přirovnání, nehledě na věcnou problematičnost návrhu, jsou ve skutečnosti zavádějící. Na podzim 2002 ústavní orgány návrh na zřízení IDT zamítly. V současné době tento záměr znovu ožívá v iniciativě místopředsedy senátu *Jiřího Lišky*, který na jaře roku 2005 předložil v senátu v podstatě totožný návrh v poněkud upravené podobě pod názvem *Ústav paměti národa* (ÚPN). Není pochyb o tom, že Krásův a Liškův návrh je fakticky namířen proti existenci ÚDV, jehož činnost by měl po ukončení vyšetřovací agendy úřadu nahradit.

Vyšetřování 1995 - 1998

Václav Benda zatím v nově vzniklém úřadě soustředil pozornost především na vyšetřovací činnost, která značně zaostávala. Vytvořením a vedením samostatného odboru vyšetřování, který měl k dispozici zpočátku 12 vyšetřovatelů, pověřil JUDr. Pavla Breta, bývalého pracovníka Federální bezpečnostní a informační služby a náměstka generálního prokurátora. Vedení odboru dokumentace bylo svěřeno ing. Mariánu Gulovi, náměstkovi ředitele úřadu. Zatím co před rokem 1995 bylo vyšetřování vedené předchůdci ÚDV zaměřeno především na období nejtvrdějších represí v letech 1948 až 1953, upřednostnil V. Benda šetření zločinu vlastizrady a dalších nezákonností v souvislosti s ozbrojenou intervencí vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 a v období tzv. normalizace v podmínkách sovětské okupace, i když se

úřad musel pochopitelně zabývat i jinými případy rozpracovanými jeho předchůdci. Zvýšil se počet tabulkových míst pro 90 pracovníků, z toho pro 17 vyšetřovatelů. To nesporně vytvářelo příznivé předpoklady pro podstatné zefektivnění pracovních výsledků. Na druhé straně nebylo ovšem jednoduché naplnit tyto stavy kvalifikovanými a politicky nezkompromitovanými zájemci. Úřad se také organizačně rozšířil, na jaře 1995 vznikla tři pracoviště. Odbor vyšetřování působil v Bartolomějské ulici, odbor dokumentace v ulici Střelná a v Brně bylo zřízeno dislokované pracoviště. Mimořádně závažný význam mělo rozšíření vyšetřovacích pravomocí na úroveň kompetence policejních orgánů. Ve svém působení byl úřad limitován obdobím let 1948 až 1989 a na zločiny spáchané pod politickým tlakem.

Chceme-li seriózně posoudit přínos úřadu k procesu vyrovnávání se s komunistickou minulostí, pak k tomu sotva postačí údaje o počtu šetřených případů, trestně stíhaných, souzených a odsouzených osob. S odstupem více než půl století od spáchání zločinů a jiných trestných činů jsou tyto údaje samy o sobě vysloveně zavádějící. Objektivnější pohled získáme, budeme-li sledovat průběh šetření, trestního stíhání a soudního řízení až k vynesení pravomocného rozsudku konkrétních případů. Jen tak zjistíme, co všechno se promítlo do průběhu šetření a procesního řízení, ovlivňovalo jeho průběh a konec konců i výsledek. Při tom ovšem zdaleka ještě nebude zhodnocena a doceněna práce vyšetřovatelů obtížně překonávající negativní důsledky časového odstupu, která má pro další konání justičních orgánů zásadní význam. Sledování průběhu jednotlivých případů nám zároveň umožní reálnější pohled i na současnou justici, pro což je opožděné stíhání komunistických zločinů jakousi lakmusovou zkouškou, jakož i podnětem pro zamyšlení nad soudcovskou nezávislostí a doživotním jmenováním v složitém období transformace.

Jak již bylo zmíněno, převzal úřad větší počet rozpracovaných případů z roku 1994, které zůstaly nedořešeny. Šlo např. o trestní stíhání několika prominentů režimu, zahájené v prosinci 1994, konkrétně *JUDr. Lubomíra Štrougala*, *Jozefa Lenárta* a *Josefa Korčáka*, členů předsednictva ÚV KSČ, armádního generála *ing. Milana Václavíka* a náčelníka hl. štábu Lidových milic *Miroslava Nováka*. Jmenovaní byli stíháni za nedovolené vyzbrojování LM ze skladů armády. Po sedmi letech od sdělení obvinění, konkrétně 31.10.2000 bylo trestní stíhání obžalovaných vyšetřovatelem zastaveno, neboť skutek, pro nějž byli stíháni, nebylo možno označit za trestný čin. Stížnost ministra spravedlnosti *JUDr. Jaroslava Bureše* pro porušení zákona byla však Nejvyšším soudem v následujícím roce na neveřejném jednání zamítnuta. Trestní stíhání *ing. M. Václavíka* bylo mezitím obvodním státním zástupcem 20. září 1996 zastaveno, neboť prezident republiky udělil *M. Václavíkovi* milost.

Z důvodů důkazní nouze nebylo možno zahájit trestní stíhání příslušníků LM za vraždu patnácti osob, k čemuž došlo při prvním výročí okupace v roce 1969.

Dalším závažným rozpracovaným případem, který převzal Bendův úřad, bylo trestní stíhání tří příslušníků Oblastního, později Krajského velitelství StB v Uherském Hradišti. To proslulo nezákonnými metodami výslechů obviněných i speciálními metodami operativní činnosti, založenými na systematicky řízených provokacích. Náčelník velitelství *Ludvík Hlavačka* a vyšetřovatelé *Vladimír Zavadilík* a *Alois Grebeníček* byli stíháni za nezákonné, brutální metody užívané při výslechu obviněných. Vedle fyzického násilí, odpírání spánku a psychického týrání zavedl *L. Hlavačka* do praxe výslechů vlastní nápad – mučení elektrickými šoky. Šlo o střídavé zavádění elektrického proudu do kovové vložky v botách

vyslýchané oběti. Tato metoda tortury se stala dokonce předmětem šetření Inspekce ministra vnitra, ale L. Hlavačka místo toho, aby byl stíhán a potrestán, byl v listopadu 1950 hodnostně povýšen na plukovníka, po nástupu Rudolfa Baráka do funkce (1953) jmenován náměstkem ministra vnitra, později se stal velitelem Pohraniční stráže (PS) a jmenován brigádním generálem.

Možnost využít elektřinu v bezpečnostní práci generála Hlavačku neopouštěla ani na novém postu. Jako velitel PS byl rovněž v roce 1994 v samostatném řízení obviněn, že v roce 1953 navrhl a zorganizoval zavedení elektrického proudu (o napětí 3 – 5 tisíc voltů) do hraničního drátěného zátarasu na západních hranicích, kde při pokusu o přechod hranic zahynulo nejméně 61 československých občanů. Byl stíhán za trestný čin obecného ohrožení, ale Usnesením z 10.3.1998, kterým bylo trestní stíhání L. Hlavačky zastaveno, státní zástupce sice zrušil, nicméně 30.3. t.r. bylo trestní stíhání znovu přerušeno, neboť obžalovaného nebylo možno pro těžkou chorobu postavit před soud. Ludvík Hlavačka má na svědomí ještě další závažný trestní čin z doby svého působení na KV StB v Uherském Hradišti, ze kterého bohužel obviněn nebyl. Se svým podřízeným, operativcem Jaroslavem Turečkem organizovali tzv. kontrolní síť, pomocí kterých infiltrovali svými agenty zachycené ilegální organizace, mj. též jednu z největších ilegálních organizací III. odboje „Světlanu“.

Další obviněný, vyšetřovatel *Vladimír Zavadilík*, byl soudem prvního stupně osvobozen pro údajné rozpory ve výpovědi svědka, Zavadilíkem vyslýchaného Ladislava Dohnalíka. Ten totiž před soudem uvedl, že byl StB vyslýchán jen jednou, zatím co písemný dokument týkající se věci zmiňuje výsledky dva. To paní soudkyni kauzy R. Veselé stačilo, aby obviněného Zavadilíka zprostila obžaloby. Na základě stížnosti státního zástupce vrátil Krajský soud v Brně případ Okresnímu zastupitelství v Uherském Hradišti a to jej postoupilo vyšetřovateli k došetření. Vyšlo najevo, že L. Dohnalík byl skutečně StB vyslýchán jen jednou, ale tento výslech probíhal nepřetržitě 3 dny. Poté, co Okresní soud v Uherském Hradišti odsoudil Zavadilíka na 2 roky odnětí svobody s odkladem na 5 let, Krajský soud v Brně na základě stížnosti státního zástupce projednal případ znovu. Za kruté týrání a vážnou, životu nebezpečnou újmu na zdraví uložil Zavadilíkovi 2 roky nepodmíněně. Dovolání odsouzeného bylo sice Nejvyšším soudem odmítnuto, Zavadilík ale ze zdravotních důvodů k výkonu trestu nakonec nenastoupil.

Druhý obžalovaný, vyšetřovatel *Alois Grebeníček* vzbudil i po listopadu mimořádnou pozornost a zájem médií i veřejnosti vytrvalou snahou vyhnout se soudu a spravedlivému trestu. Vyšetřování začalo v roce 1994, první stání bylo nařízeno na léto 1997. Obviněný se desetkrát nedostavil „ze zdravotních důvodů“, jednou se přelíčení nekonalo pro omluvu obhájce. Ztroskotal i pokus uskutečnit v březnu 2003 proces v nemocnici, což zdravotní stav nemocného podle primáře umožňoval. Nedošlo k tomu, otce si na revers odvezl z nemocnice domů Grebeníček junior. Dodnes není jasné, zda soudkyně, členka strany do roku 1990, byla tak neschopná či shovívavá. Soudce Ústavního soudu JUDr. Vladimír Čermák hovořil o neschopnosti a skandálu. Ombudsman JUDr. Otakar Motejl označil postup soudu za nezávadný. Rovněž předsedkyně Okresního soudu v Uherském Hradišti Marie Chmelařová hodnotila průběh procesu kladně: „Soudkyně Veselá dělá maximum pro průchod spravedlnosti... Nemůžeme dělat žádné razantní kroky, což se právě dělo v padesátých letech...“ Obhájce JUDr. Čestmír Kubát neváhal označit proces za „zmanipulovaný a zpolitizovaný“. Ze svého klienta udělal málem disidenta a kritika nezákonností když prohlásil,

že Grebeníček požádal v padesátých letech o ukončení služebního poměru, poněvadž se nemohl dívat na metody vyšetřování obviněných ve vyšetřovací vazbě. A tak těžko hledal existenční uplatnění než se uchýlil v zemědělství. Obhájce už ale neuvedl a možná ani nevěděl, že vyšetřovatel Grebeníček ještě téhož roku, kdy byl z Krajského velitelství uvolněn, požádal o znovupřijetí do služby. Neuspěl. Teprve poté zakotvil v zemědělství jako předseda JZD ve Starém Městě... Nepřipouštěl si, že by se jakkoli provinil. Jeho obhájce nakonec šokuje veřejnost výrokem, že skutečnou a jedinou obětí zpolitizovaného procesu je jeho klient. Absurdní byl Grebeníčkův postoj k soudnímu procesu, když se obrátil na Nejvyšší soud s vážně míněnou stížností, aby trestní stíhání bylo zastaveno, poněvadž průtahy soudního jednání ho traumatizují a způsobují mu „mučivé útrapy“ a obhájce Kubát varuje: „Tady dochází k mučení, které může přerůst v justiční vraždu“. Kauzu vyřešil biologický faktor, 27.7.2003 A. Grebeníček zemřel. O čtyři dny později Okresní soud v Uherském Hradišti trestní stíhání zastavil. Proces trval 9 let.

V červenci 1995 bylo Bendovým úřadem obviněno několik příslušníků stranické nomenklatury a šest důstojníků Státní bezpečnosti z vlastizrady a rozvracení republiky (§ 91 a § 92 tr.z.) v souvislosti se vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Členové předsednictva ÚV KSČ *Jozef Lenárt, Milouš Jakeš, Karel Hoffmann, Jan Piller* a též *Zdeněk Mlynář* a *Zbyněk Soják* se v srpnu 1968 ve spojení se sovětským velvyslanectvím v Praze měli podílet na vytváření tzv. dělnicko-rolnické vlády Aloise Indry. Důstojníci Státní bezpečnosti Jan Bokr, Štefan Hubica, Josef Houska, Jaroslav Klíma, Albín Kožuch a Zdeněk Žlábek byli v této souvislosti obviněni, že „v přímém spojení s cizí mocí ztěžovali v objektech ministerstva vnitra plnění úkolů ozbrojených složek“. Svým jednáním se měly obě skupiny dopustit vlastizrady, v prvním případě formou rozvracení republiky, ve druhém formou sabotáže. Ke skupině Státní bezpečnosti byl později přiřazen *Karel Hoffmann*, ústřední ředitel Správy spojů. Z armádních činitelů byl 21.2.1996 byl z vlastizrady a sabotáže (§ 91 a § 97) obviněn *genpor. Karel Rusov*. Jako náčelník Generálního štábu ČSLA vydal v noci z 20. na 21. srpna 1968 bez konzultace s vrchním velitelem armády (prezidentem republiky) rozkaz velitelům vojenských okruhů, kterým nařizoval „spolupracovat s armádami cizí moci“.

Od samého počátku projednávání případu bylo zřejmé, že prokázat obžalovaným vlastizradu ve znění zákona z roku 1968 bude komplikované. To se také v průběhu soudního procesu potvrdilo. Trestní stíhání bylo u jednotlivých obviněných postupně zastavováno. Ještě v roce 1995 byli zproštěni obvinění Zdeněk Mlynář, tajemník ÚV KSČ a známý představitel reformního procesu a o dva roky později Zdeněk Soják, ředitel Dubčkovy kanceláře, jejichž obvinění bylo ovšem více méně formální. V roce 1995 bylo zastaveno stíhání Jana Pillera, který 24.11.1995 zemřel. Dne 29. dubna 1997 bylo městským státním zástupcem zastaveno trestní stíhání šesti obžalovaných příslušníků Státní bezpečnosti, spolupracujících s okupanty od prvních hodin intervence. Stížnost pro porušení zákona, kterou podal vyšetřovatel ÚDV ministru spravedlnosti, byla ve třech případech shledána nedůvodnou. U tří zbývajících případů byla stížnost postoupena Nejvyššímu soudu, který ji zamítl. Mezitím, 30. září 1997 zastavil pražský městský zástupce trestní stíhání náčelníka Generálního štábu ČSLA *genpor. Karla Rusova*.

Tak z 11 obviněných zůstali vystaveni trestnímu stíhání už jen *Jozef Lenárt* a *Milouš Jakeš*, kteří byli Městským státním zastupitelstvím 2.5.1997 obviněni z vlastizrady jako

účastníci jednání o kolaborační vládě na sovětském velvyslanectví v Praze, a to přípravou rozvracení republiky. Městský soud Praha v srpnu téhož roku vrátil případ k došetření vyšetřovateli. Proti tomuto rozhodnutí podal státní zástupce stížnost, kterou pražský vrchní soud projednal a napadené rozhodnutí Městského soudu zrušil. Dále rozhodl, že jednání obviněných není trestním činem a jednání zastavil. Proti rozhodnutí Městského soudu podala ministryně spravedlnosti JUDr. Vlasta Parkanová Nejvyššímu soudu stížnost pro porušení zákona. Ten ji 21.1.1998 uznal za důvodnou a stíhání ve věci vlastizrady obnovil. Městské státní zastupitelství v Praze předalo věc vyšetřovateli znovu k došetření. ÚDV poté 27.8.1999 podal opakovaný návrh Městskému státnímu zastupitelství na podání obžaloby. Státní zástupce však věc vrátil vyšetřovateli k dalšímu došetření. A tak byl vyšetřovatelem 30.8.2001 podán třetí návrh na obžalobu J. Lenárta a M. Jakeše. Nato byla věc dne 1.2.2002 postoupena Městským soudem Nejvyššímu soudu v Brně k posouzení, zda se na obžalovaného J. Lenárta nevztahovala v inkriminované době poslanecká imunita. Nejvyšší soud rozhodl 22.3.2002, že trestní řízení bude pokračovat, neboť J. Lenárt nebyl v té době imunitou chráněn. Soudkyně Městského soudu Hana Hrnčířová nařídila hlavní líčení na 16.9.2002 a 23.9. t.r. rozhodla o zproštění Lenárta a Jakeše obžaloby, neboť jednání, pro které byli stíháni, nebylo trestným činem.

K tomuto přehledu několik doplnění. Již první obvinění ve věci (Z. Mlynář, Z. Soják) byla v letech 1995-96 pražským státním zástupcem Josefem Kredbou pro „závažné formální nedostatky“ zrušena, což vedlo k „mediální přestřelce“ mezi ÚDV a pražským MSZ. Názorové neshody pokračovaly i poté, co dr. Kredbu vystřídal dr. Jan Křivánek. Zatím co vyšetřovatel spatřoval zločin obžalovaných v jejich jednání v noci z 20. na 21. srpna 1968, posuzoval městský státní zástupce činy popisované v obžalobě v širším časovém průběhu, tj. v trestném jednání obžalovaných před i po 21. srpnu. Tedy v případě zločinu vlastizrady i v jeho okupačních důsledcích. To bylo ovšem obtížně prokazatelné, jako např. otázka signatářů zvacího dopisu.

Další návrh na obžalobu podal Bendův úřad začátkem roku 1996 a 2.5.1997 byli pražským státním zástupcem J. Lenárt a M. Jakeš obviněni z trestného činu vlastizrady, spáchané „přípravou k rozvracení republiky“, čehož se podle obžaloby měli dopustit svou účastí na jednání o „dělnicko-rolnické vládě“ v součinnosti se sovětskými činiteli. Byli totiž přítomni na sovětském velvyslanectví v Praze, na kterém sověští činitelé navrhovali ustavení tohoto orgánu. Návrh předložili spolu s dalšími (D. Kolder, V. Bilak, A. Indra) také prezidentu Ludvíku Svobodovi, který jej však odmítl. Odletěl do Moskvy, kde byli zadržováni českoslovenští ústavní činitelé s Alexandrem Dubčekem v čele, jednat o schůdnějším řešení. J. Lenárt a M. Jakeš před soudem, jemuž předsedal předseda senátu JUDr. Vladimír Voček, tvrdili, že zmíněnému jednání byli na velvyslanectví přítomni náhodou, když přišli požádat o propuštění zadržených vedoucích představitelů. Soud sice nepochyboval o tom, že existovala „skupina soudruhů“, kteří byli ochotni a připraveni s okupanty spolupracovat. Nelze to však prokázat a zejména nelze prokázat, že k této skupině patřili obžalovaní. Samotná přítomnost u uvedeného jednání, ani přednesení dotyčného návrhu prezidentu republiky nebyly pro soud dostatečným důvodem k tvrzení, že by usilovali o ústavní převrat ve spojení s cizí mocí. Tlumočili pouze požadavek přednesený velvyslancem Červoněnkem hlavě státu, který měl podle ústavy právo na jmenování nové vlády. Pokud jde o obvinění rozvrátit státní a společenské zřízení, opírající se podle ústavy z roku 1960 o vedoucí úlohu KSČ a

sounáležitost se světovou socialistickou soustavou, takový systém podle předsedy soudu obžalovaní sotva měli v úmyslu demontovat. A i v případě, že by se nakonec trestné činnosti dopustili, bylo by jejich jednání promlčeno, neboť podle názoru dr. Vočka zákon ze srpna 1993 pozastavuje promlčecí lhůtu pouze v případě, kdy tyto v době přijetí zákona ještě neuplynuly.

S názory soudu lze však v mnohém polemizovat. Tak v záležitosti „dělnicko-rolnické vlády“ měl soud k dispozici věrohodná svědectví v zápisech Ladislava Nováka, přednosta kanceláře prezidenta republiky a Z. Sojáka, vedoucího Dubčekova sekretariátu, kteří byli uvedeným jednáním přítomni. Podle nich se obžalovaní přímo podíleli na jednáních o nezákonné vládě a o jejím složení. Soud je však nevzal na vědomí. Sporný je rovněž Vočkův výklad zákona o pozastavení promlčecích lhůt. Paragraf dotyčného zákona pozastavuje běh promlčecích lhůt po dobu trvání komunistické totality. To znamená, že v případě kdy u vlastizrady činí promlčecí doba 20 let, mělo by být jednání obviněných promlčeno teprve v roce 2009. Soudy v této věci nepostupují jednotně a nějaké precedenční rozhodnutí Nejvyššího soudu neexistuje.

Procesní řízení se od května 1997 protáhlo o dalších 5 let než bylo Městským soudem v Praze nařízeno hlavní líčení na 16.9.2002. V jeho závěru vynesla soudkyně Hana Hrnčířová verdikt o zproštění obžaloby s odůvodněním, že jednání obžalovaných v srpnu 1968 nenaplnuje skutkovou podstatu trestného činu. Sdělovací prostředky, které sledovaly závěrečné hlavní líčení s mimořádnou pozorností, už při zahájení jednání naznačovaly, že si těžko můžeme představit jiný výsledek než zproštění obžaloby. „Prokázat jim vlastizradu by byl nadlidský úkol“, můžeme se dočíst v článku týdeníku Respekt, jehož autor sledoval průběh procesu v soudní síni. Nicméně justice měla připravit alespoň důstojný proces. Stávající proběhl žalostně. Státní zástupce, který převzal spis týden před zahájením procesu, přišel nepřipraven, neznal svědky a zmateně improvizoval. Ani soudkyně nezvládla svůj úkol. Dlouhé minuty listovala ve spise a v soudní síni si nedokázala zajistit pořádek. Jeden ze svědků, člen skupiny, která v srpnu 1968 zatýkala A. Dubčeka, odmítl bez zákonných důvodů vypovídat. Místo toho, aby byl potrestán pokutou, nechala ho soudkyně odejít. Neměla autoritu ani u obhájců. Jednomu z nich „pípal mobil, druhý žvýkal, třetí ležérně kladl otázky. Soudkyně selhala, ale neselhali historici. Ve středu museli Jakeš a Lenárt vyslechnout chladné odsuzující shrnutí jak celý život škodili zemi. Už kvůli tomu stál proces zato“ (Respekt č. 39, 23.-29.9.2002). Na základě odvolání státního zástupce soud sice rozsudek zrušil, ale znovu rozhodl ve prospěch obviněných, neboť nebylo prokázáno, že došlo ke skutku, pro který byli obžalovaní souzeni. Nejvyšší státní zastupitelství neshledalo důvody pro podání dovolání.

Ze šestice stíhaných příslušníků Státní bezpečnosti, kolaborujících s intervenčními vojsky, uvázl v osidlech paragrafů trestního zákona jediný *Karel Hoffmann*, tehdejší ředitel Správy spojů. Byl obviněn z vlastizrady uskutečněné „formou sabotáže“. V jeho případě bylo snazší prokázat mu konkrétní trestnou činnost. V kritickou noc z 20. na 21. srpna v průběhu invaze vojsk Varšavské smlouvy nařídil Hoffmann zastavit činnost rozhlasových vysílačů na území Československa se záměrem znemožnit zveřejnění prohlášení předsednictva ÚV KSČ k situaci, které mj. označilo intervenci jako „akt odporující zásadám vztahů mezi socialistickými státy a popření základních norem mezinárodního práva“. Na návrh ÚDV ze dne 5.1.1996 a 16.10.1996 vypracovalo Městské státní zastupitelství v Praze 29.4.1997 první obžalobu, 20.3.2000 druhou, 6.11.2002 třetí. Věc byla projednávána postupně Městským a

Vrchním soudem v Praze i Nejvyšším soudem ČR v Brně v letech 1997 až 2003. Hlavní líčení, které bylo Městským soudem stanoveno na 15.1.2003 se nekonalo pro námitku z podjatosti soudu, kterou Vrchní soud nakonec zamítl. Nekonalo se ani v náhradním termínu 7.4.2003. Z rodinných důvodů bylo odročeno. Dne 9.6.2003 byl konečně obžalovaný uznán Městským soudem vinným pro trestný čin zneužití pravomoci veřejného činitele. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo prokázat spojení s cizí mocí, byl K. Hoffmann odsouzen na 4 roky odnětí svobody. Na základě odvolání státního zástupce, který nebyl s výší trestu spokojen, byl spis postoupen Vrchnímu soudu, který jednání obžalovaného posoudil jako sabotáž a výrok o trestu změnil na 6 roků odnětí svobody nepodmíněně. To byl zatím nejvyšší uložený trest v trestních kauzách řešených ÚDV. Městský soud v Praze s odvoláním na amnestii prezidenta republiky v roce 1990 však snížil Hoffmannovi výši trestu na původní 4 roky. Dovolání podané obhajobou k Nejvyššímu soudu bylo 27.5.2004 odmítnuto. Rozsudek se stal pravomocný.

Na návrh Ústřední zdravotní komise vězeňské služby Městský soud v Praze odložil K. Hoffmannovi nástup trestu o 6 měsíců. Ten nastoupil obžalovaný za manifestačního doprovodu sympatizantů a zneužití internacionály jako oběť politického procesu. S vězením se ani nestačil seznámit a na návrh zmíněné komise byl vzhledem ke svému zdravotnímu stavu uznán neschopným výkonu trestu. Usnesením Obvodního soudu v Praze 1 ze dne 3.9.2004 byl odsouzenému Karlu Hoffmannovi ze stejných důvodů zbytek trestu prominut. Proces se protáhl na 10 let. Nutno dodat, že Karlu Hoffmannovi zamýšlel prezident republiky udělit milost, k čemuž nakonec nedošlo. Je správné, že starý a nemocný člověk, byť se těžce provinil, nemusí skončit ve vězení, ale udělovat milost v souvislosti se zločinem vlastizrady není na místě.

V roce 1996 začal Bendův úřad šetřit akci Státní bezpečnosti, známou pod názvem ASANACE, zřejmě největší případ ÚDV co do počtu obžalovaných. Byla to nervózní státně bezpečnostní reakce na vznik CHARTY 77, která představitele režimu značně zneklidnila. Vedle ideologického nátlaku, jako byla propagandistická podpisová kampaň ANTICHARTY, zesílil i psychologický a fyzický nátlak bezpečnostního aparátu na organizátory a stoupence CHARTY. Pro aktivity v tomto směru bylo na návrh ÚDV obžalováno celkem 26 osob. Šlo o náčelníky Krajských správ StB v čele s ministrem vnitra *PhDr. Jaromírem Obzinou* a jeho náměstkem *Františkem Kinclm*. Obžalovaní se podíleli na realizaci nezákonného opatření nařízeného rozkazem ministra Obziny z 21. prosince 1977, na jehož základě byl větší počet vytipovaných a režimu nepohodlných občanů nucen v letech 1976-1984 nedobrovolně opustit republiku a vzdát se státního občanství. K opuštění republiky bylo donuceno nejméně 20 osob jen z okruhu CHARTY.

Většina z nich se po listopadu 1989 vrátila do republiky a někteří podali ve věci trestní oznámení. Dlouho zůstávalo vše v klidu, oznámení uvázla na prokuratuře. Teprve poté, co byla prokuratura zrušena (1994), dostala se trestní oznámení na právě zřízený Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinu komunismu (1995). Ale i poté došlo k průtahům na straně orgánů činných v trestním řízení. Případ si předávaly orgány Státního zastupitelství v Praze a ÚDV celých 6 let k doplnění důkazů, než Státní zastupitelství uznalo, že důkazního materiálu už nelze více dohledat. Poté, co bylo vyšetřování ukončeno, bylo 19.1.2001 13 obviněných vyčleněno k samostatnému projednání. Podobně byl k samostatnému jednání vyčleněn v lednu 2003 případ ministra J. Obziny, ale jeho trestní stíhání bylo krátce poté zastaveno,

neboť jmenovaný 24.11.2003 zemřel. Proces s 5 obžalovanými *mjr. Vladimírem Stárkem*, velitelem X. odboru Státní bezpečnosti, jeho zástupcem *Zdeňkem Wiederlechnerem* a dvěma veliteli pražské StB *Oldřichem Mézlem* a *Zdeňkem Němcem* začal u Obvodního soudu pro Prahu 6 na začátku roku 2002. Obžalování údajně o nátlakových akcích proti disidentům nikdy neslyšeli, ale usvědčily je jejich podpisy na zprávách o průběhu akcí. Dne 15.3.2002 Obvodní soud pro Prahu 6 zprostil obžaloby Oldřicha Mézla a ostatní byli odsouzeni k podmíněnému trestu odnětí svobody na 3 roky s odkladem na dobu 4 let. Odvolání, k němuž došlo z obou stran, Městský soud 1.10.2002 odmítl a rozsudek Obvodního soudu potvrdil. Vyhověl také návrhu státní zástupkyně projednat znovu případ O. Mézla a 13.6.2003 znovu rozhodl. Zrušil rozsudek Obvodního soudu a jmenovaného odsoudil rovněž na 3 roky s podmíněným odkladem na dobu 4 let. Dovolání Stárka, Němce i Mézla k Nejvyššímu soudu bylo odmítnuto.

Souběžně probíhal u Obvodního soudu pro Prahu 1 proces se dvěma příslušníky KV StB Praha, podřízenými O. Mézla, a to *Jiřím Šimákem* a *Zbyňkem Dudkem*. Trestnou činnost jmenovaných šetřila policie již v roce 1995, ale případ zůstal nedořešen. V roce 1996 jej převzal ÚDV. Po dalších pěti letech předávání věci mezi vyšetřovatelem a státním zástupcem byli 11.5.2001 obžalováni za neoprávněné násilné vniknutí do bytu Ziny Freudové, spolupracující s CHARTOU. V říjnu 1981 o půl druhé v noci přepadli jmenovanou, při čemž ji fyzicky i psychicky ponižovali. Soudkyně označila jednání obou obviněných za čin mimořádně zavrženíhodný. Oba přepad před soudem popírali, údajně v kritickou noc nikde nebyli. Usvědčil je služební záznam o výjezdu, který se zachoval. Jejich třetí společník nebyl vypátrán. Dalším trestným činem obžalovaných byl brutální výslech chartisty Zbyňka Beníška. Těžkého kardiaka při výslechu škrtili mokřým ručníkem tak dlouho, že vážně ohrozili jeho život. Po opakovaném odročení soudního jednání (důvodem byl výslech svědků) byli oba jmenovaní 11.2.2002 odsouzeni ke 3 letům odnětí svobody nepodmíněně. Státní zástupce navrhoval pětiletý trest, který považoval za adekvátní. Obhájci žádali zproštění obžaloby. Dne 28.5.2004 Městský soud rozsudek změnil na 5 let nepodmíněně. Nejvyšší soud nicméně rozsudek zrušil a vrátil k novému projednání Obvodnímu soudu pro Prahu 1, který rozhodl o trestu v původní výši. Příznačná je reakce provinilců. Zbyňek Dudek po vynesení rozsudku prohlásil, že je „takovou spravedlností úplně otřesen a obrátí se asi na nějaký mezinárodní soud pro lidská práva“.

V prosinci 2003 byl vynesena rozsudek nad 10 mimopražskými důstojníky Státní bezpečnosti. Trestní stíhání těchto osob bylo zahájeno již v roce 1996, kdy bylo 13 důstojníků Krajských správ StB vyčleněno k samostatnému šetření. Dne 5.11.2001 bylo šetření ukončeno návrhem na podání obžaloby. Krátce poté bylo ve dvou případech trestní stíhání zastaveno z důvodu promlčení. Po podání žaloby Obvodním státním zastupitelstvím Obvodní soud pro Prahu 6 postoupil případ Okresnímu soudu v Ústí nad Labem. Proti tomu obvinění podali stížnost Vrchnímu soudu, který případ vrátil k projednání zpět do Prahy. Hlavní líčení bylo pro nemoc obžalovaných třikrát odročeno. Uskutečnilo se 5. až 12.12.2003, kdy byly vyneseny rozsudky. Devět trestů odnětí svobody bylo podmíněných, velitel pražské StB *Petr Žák* vyslechl verdikt 3 roky nepodmíněně. Kromě funkce mu přitížila skutečnost, že se do akce zapojoval aktivně a že se také podílel na nezákonných metodách vyšetřování. Všichni odsouzení se odvolali. Vrchní soud v Praze 24.5.2004 rozsudky potvrdil s výjimkou Petra Žáka, u něhož uložený trest změnil na 3 roky s podmíněným odkladem na 5 let. Na stránkách

tisku byly za neadekvátní mírné rozsudky kritizovány jak státní zástupkyně, tak soudkyně. Soudní proces ve věci ASANACE byl sdělovacími prostředky chápán jako test polistopadové společnosti ve vztahu k totalitě. (Velký pardon pro StB, Respekt č. 50, 8.-14.12.2003.)

Všechny uvedené kauzy ve své finální etapě přesáhly horizont Bendova působení v ÚDV. V několika dalších závažnějších případech došlo ale k pravomocnému odsouzení ještě do roku 1998. Je to především případ vyšetřovatele KV StB Brno *Jaroslava Daniela*, pověstného svojí brutalitou, obžalovaného z nezákonných metod vyšetřování. Městským soudem v Brně byl 25.5.1997 odsouzen k nepodmíněnému odnětí svobody na 5 let, což je zatím nejvyšší trest ve sledovaných kauzách. Krajským soudem v Brně byl rozsudek 24.9.1997 potvrzen. O drastických až sadistických metodách výslechu vypovídala před MS Brno řada svědků, mj. i členové „Světliny“ Josef Svoboda, Jan Nohel a Otto Černý. Do vězení se však J. Daniel nedostal. Před nástupem do výkonu trestu zemřel.

Bendův úřad také převzal a též zahájil šetření několika případů zastřelení osob při pokusu o přechod státní hranice, útěku z vězeňského tábora nebo tábora nucených prací, případně při zatýkání. Bez ohledu na právní kvalifikaci byly to nepochybně vraždy. V tomto ohledu nelze opomenout případ *Vladimíra Vlačihy*, příslušníka strážního útvaru Jeřáb ve vězeňském táboře v Jáchymově. Jmenovaný zranil vězně, který se pokusil o útěk, výstřelem z pistole do zad a hrudníku. Pronásledoval prchajícího a když ho dostihl ležícího na zemi, ranou zblízka mu prostřelil hlavu. Na základě návrhu ÚDV byla v roce 1995 Okresním státním zastupitelstvím v Plzni podána žaloba a věc postoupena zastupitelství v Karlových Varech, kde rozšířili obžalobu pro trestný čin ublížení na zdraví o trestný čin zneužití pravomoci veřejného činitele. Okresní soud v Karlových Varech odsoudil jmenovaného na 3 roky odnětí svobody nepodmíněně. Zajímavé jsou však peripetie dalšího postupu justičních orgánů. Když se obžalovaný Vlačiha odvolal, Krajský soud v Plzni zrušil v prosinci 1997 rozsudek karlovarského Okresního soudu s tím, aby jednání Vlačihy bylo kvalifikováno jako pokus o vraždu a vrátil věc Krajskému státnímu zastupitelství v Plzni k došetření. To odňalo případ ÚDV s ohledem na možnou námitku podjatosti (vyšetřovatelem byl politický vězeň) a šetřením pověřilo Úřad vyšetřování Policie ČR v Plzni. Námitkám ÚDV Vrchní soud v Praze vyhověl, nicméně ÚDV již nemohl případ dále ovlivňovat, protože usnesení Krajského státního zastupitelství je usnesením pravomocným. V listopadu 2000 byl na návrh plzeňského krajského úřadu vyšetřování podána Krajským státním zastupitelstvím v Plzni obžaloba. Před Krajským soudem v Plzni proběhlo ve dnech 12. až 14.3.2002 hlavní líčení, které trestní stíhání Vlačihy zastavilo pro promlčení. Státní zástupkyně se sice odvolala, ale vzápětí své rozhodnutí zrušila. Usnesení o zastavení trestního stíhání Vlačihy nabylo 8.4.2002 právní moci.

Dalším případem nezákonného použití zbraně, který začal šetřit ÚDV v roce 1995, bylo jednání vojína základní služby v útvaru Pohraniční stráž *Václava Smejkal*. Ten jako velitel hlídky neoprávněně pronásledoval 18.11.1968 prchajícího vojína přes státní hranici na území NSR a použitím zbraně způsobil pronásledovanému, nacházejícímu se asi 300 m za hranicí těžké zranění, kterému dotyčný podlehl. Krajským soudem České Budějovice, pobočka Tábor, byl 15.4.1998 za trestný čin ublížení na zdraví odsouzen k trestu odnětí svobody na 1 a půl roku nepodmíněně. Trestní stíhání včetně odsouzení proběhlo výjimečně bez průtahů a komplikací a bez odvolání odsouzeného.

Obdobný trestný čin má na svědomí trojice vojáků základní služby, vykonávané u roty PS „Branka“, o. Tachov. *Josef Čada, Pavel Číla a Jan Roman* zahájili 18.6.1986 palbu na čs. občana, který se po úspěšném překročení hranice nacházel již 200 m na území Německa. Pronásledovaný, zasažen palbou jednoho z uvedených členů hlídky, na místě zemřel. Obvinění bylo sděleno jmenovaným v roce 1996 a obžaloba z těžkého ublížení na zdraví ve spolupachatelství byla podána Krajským státním zastupitelstvím v Plzni dne 20.2.2000. Po soudním projednání byl dne 15.3.2001 odsouzen obžalovaný Josef Číla pro pokus vraždy na 3 roky odnětí svobody nepodmíněně, zatím co P. Čada a J. Roman byli plzeňským Krajským soudem obžaloby zproštěni. Dne 1.10.2001 zprostil tentýž soud obžaloby všechny tři obviněné.

Složitější průběh měl však případ *Jaroslava Duby*, býv. velitele vězeňského tábora „Vojna“ v okrese Příbram. Jmenovaný v rozporu s platnými předpisy nechal v táboře postavit betonový bunkr. Sloužil jako tzv. korekce, kde byli vězni za sebemenší přestupek fyzicky a psychicky týráni a zavražďováni. Obvinění bylo J. Dubovi sděleno v roce 1997 a obžaloba podána okresním státním zástupcem 10.4.2000. Brněnský Nejvyšší soud odejmul případ Okresnímu soudu a předal věc k projednání Městskému soudu v Brně. Přelíčení stanovené na 14.12.2001 bylo dvakrát pro nemoc obžalovaného odročeno a další stanovené termíny ještě šestkrát měněny z různých důvodů. Dne 12.2.2003 dospěl Městský soud v Brně k závěru, že čin zneužití pravomoci veřejného činitele, jak byl skutek překvalifikován, podléhá amnestii prezidenta republiky z roku 1960 a byl již promlčen. Usnesení nabylo právní moci 25.2.2003.

V září 1997 bylo sděleno obvinění soudcům bývalého Státního soudu Praha, oddělení Brno *JUDr. Jaroslavu Demczakovi a JUDr. Pavlu Vítкови* pro zneužití pravomoci veřejného činitele, kterého se dopustili, když v červenci 1951 v soudním procesu v Jihlavě v kauze „Babice“ vědomě nezákonně rozhodli o trestu smrti u sedmi obžalovaných. Šlo o členy ilegální protikomunistické skupiny, která 2. července 1951 provedla StB vyprovokovaný teroristický čin, při kterém byli v budově místní školy zastřeleni 3 komunističtí členové MNV v Babicích. Trestní stíhání J. Demczaka a P. Vítka, zahájené v květnu 1997 bylo o rok později u J. Demczaka přerušeno ze zdravotních důvodů a 18.3.1999 zastavil Okresní soud v Jihlavě trestní stíhání JUDr. P. Vítka pro zneužití pravomoci veřejného činitele. Ministr spravedlnosti JUDr. Otakar Motejl podal proti usnesení Okresního soudu stížnost pro porušení zákona, které Nejvyšší soud vyhověl a případ vrátil vyšetřovateli s tím, aby bylo pokračováno v trestním stíhání pro nepřímé pachatelství vraždy. V červenci 2002 podal vyšetřovatel ÚDV Krajskému státnímu zastupitelství v Brně návrh na podání nové obžaloby na základě překvalifikování trestného činu. JUDr. Vítka byl znovu obžalován a případ postoupen - vzhledem k trvalému bydlišti jmenovaného – Městskému soudu v Praze. Dne 6.8.2001 bylo trestní stíhání zastaveno, neboť JUDr. Pavel Vítka zemřel.

Za zneužití služebního postavení a těžké ublížení na zdraví byl již od roku 1994 stíhán *Ladislav Mácha*, člen zvláštní vyšetřovací skupiny, která měla za úkol provádět vyšetřování skupiny kněží vězněných ve Valdicích. V únoru 1950 vyšetřoval nezákonnými metodami vyslýchal římskokatolického kněze pátera Josefa Toufara v souvislosti s tzv. čichošťským zázrakem ve snaze vynutit od jmenovaného doznání k záměrnému inscenování „zázraku“ v kostele v Čichošti v prosinci 1949. Brutálním fyzickým násilím způsobil vyšetřovanému těžkou újmu na zdraví. V této souvislosti čelil Mácha trestnímu stíhání vojenskou prokuraturou v Příbrami již v roce 1968, kdy byl obviněn z trestného činu vraždy, protože

bezprostředně po několikahodinovém bití gumovým obuškem došlo u Josefa Toufara k perforaci žaludečního vředu a kněz v důsledku zanedbání včasného lékařského zákroku následujícího dne po operaci zemřel. Odpovědnost za neposkytnutí pomoci se nepodařilo zjistit. Závěr vyšetřování vyzněl v tom smyslu, že L. Mácha je odpovědný za těžkou újmu na zdraví a mučivé útrapy, ale nikoli za trestný čin vraždy. Za této situace bylo s ohledem na uplynutí promlčecí lhůty trestní stíhání Máchy zastaveno.

ÚDV se začal případem Čihošť zabývat v roce 1994. V následujícím roce byl podán návrh na obžalobu a v prosinci 1996 podalo Okresní státní zastupitelství v Jičíně na Ladislava Máchu obžalobu pro zneužití úřední nebo služební moci a těžké ublížení na těle. Dne 23.11.1998 ho uznal senát Obvodního soudu pro Prahu 6 v hlavním líčení vinným ze spáchání uvedených trestných činů a odsoudil ho k 5 létům odnětí svobody nepodmíněně. Mácha se proti tomuto rozsudku odvolal a Městský soud v Praze mu 1.11.1999 snížil trest na 2 roky.

Bendův úřad převzal od Úřadu dokumentace a vyšetřování činnosti StB též agendu *obnoveného vyšetřování smrti Jana Masaryka*, ministra zahraničí londýnské a první poválečné vlády ČSR. K obnovenému, v pořadí již třetímu vyšetřování došlo na základě četných podnětů veřejnosti, která vzhledem k podezřelým okolnostem Masarykovy smrti dne 10. března 1948 považovala vyšetřování jeho údajné sebevraždy z let 1948 a 1968/69, prováděné v nestandardních podmínkách za nevěrohodné. Pád komunistického režimu v listopadu 1989 umožnil otevřít znovu i tuto otázku.

Vyšetřování bylo zahájeno Úřadem dokumentace a vyšetřování StB dne 11. března 1993 z pověření vedoucího odboru Generální prokuratury ČR *JUDr. Libora Grygárka*. Generální prokuratura postoupila Blažkovu úřadu k dalšímu řízení soubor materiálů a podnětů občanů z let 1990-1993, které dosud řešila sama na základě zákona o prokuratuře. Ve věci Masarykovy smrti šlo o svědectví býv. kpt. čs. armády *Josefa Sachera*, pracovníka bývalého Historického ústavu ČSA v Praze a dalších osob, označujících jeho nadřízeného *pplk. Vojtěcha Kohouta* za podezřelého z účasti na Masarykově smrti. Ve svědecké výpovědi z 2.8.1990 na Obvodní prokuratuře pro Prahu 9, kam byl předvolán, uvedl J. Sacher několik závažných indicií, nasvědčujících uvedenému podezření a vyšetřujícímu prokurátorovi GP *JUDr. Leo Kadlecovi* předal jako doličný předmět kovové razítko s podpisem Jana Masaryka, nalezené Sacherovým spolupracovníkem škpt. Stanislavem Hovězákem v časných ranních hodinách 10. března 1948 v kapse vojenské bundy jejich nadřízeného *pplk. V. Kohouta*. V téže věci byla předána úřadu charakteristika jmenovaného, vypracovaná doc. PhDr. Karlem Pichlíkem, zástupcem náčelníka HÚ ČSA, hodnotící dotyčného jako „školeného enkavédistu a tvrdého bolševika“.

Dalším dokumentem předaným úřadu v této věci 11.3.1991 byl text údajného *dopisu Jana Masaryka J.V. Stalinovi*, označovaný někdy jako Masarykova politická závěť, ve kterém Masaryk varoval Stalina před bolševizací Československa. Xerokopie dokumentu byla v průběhu roku 1990 objevena *prof. Václavem Čadou*, ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů v osobním archivu Antonína Novotného (Archiv ÚV KSČ) ve francouzském překladu. Generální prokuratura uložila úřadu objasnit historii dopisu a provést analýzu textu. Vzhledem k podezření o účasti zahraničních tajných služeb se generální prokurátor ČR obrátil prostřednictvím generálního prokurátora ČSFR na ruskou stranu s žádostí o informaci o existenci materiálů, týkající se této záležitosti v ruských archivech, která vyzněla negativně. Na GP byli ve věci vyslechnuti jak *prof. V. Čada* (16.2.1993), tak *PhDr. Miroslav Šiška*

(10.2.1993), který text xerokopie dopisu publikoval 20.4.1991 v Nedělních novinách, příloze RP.

Dalším materiálem ve věci bylo svědectví *ruského občana I.V.*, týkající se úlohy NKVD, o němž přinesl zprávu RESPEKT č. 36 z 13.9.1992. Jmenovaný se dostavil na čs. konzulát, kde oznámil, že jeho matka pracovala v komandu NKVD, které v roce 1948 zavraždilo ministra Masaryka a že je ochoten příslušné doklady předat za úplatu novinám. Ministerstvo zahraničí, které bylo úřadem požádáno o prověření této informace, ji potvrdilo s tím, že ve skutečnosti šlo o návštěvu čs. velvyslanectví v Berlíně a že o dalším osudu I.V. není nic známo.

Podobnou zprávu uveřejnil 10.3.1993 Jefim Fištejn v radiu Svoboda. Jistý *Leonid Paršin* mu z domova pro žadatele o politický azyl v Oldenburgu telefonicky sdělil, že jeho matka působila po válce v Československu jako „nelegál“ NKVD. Jejím řídicím orgánem byl diplomat působící na sovětském velvyslanectví v Praze. Podle *Jelizavety E. Paršiny* byl Jan Masaryk zavražděn agenty NKVD na příkaz Stalina.

Šetřením případu byl úřadem pověřen kriminalista *Jan Havel*, později též *pprap. Petr Vondrák*, kteří prokuraturou předané podněty znovu prověřovali. Svědectví J. Sachera vyšetřovatel odložil pro nesrovnalosti v časových údajích svědka, pravost údajného Masarykova dopisu Stalinovi nechal vyhodnotit vojenskému historikovi plk. PhDr. Zdeňku Vališovi, který posudkem z 16.12.1993 Masarykovo autorství vyloučil. Údaje L. Paršina dále prověřoval.

V letech 1993-1995 došlo na úřad ve věci Masarykovy smrti větší množství podnětů ve formě dopisů i telefonátů, často anonymních, ve kterých měla značnou frekvenci úloha násilí, NKVD a osoba *mjr. Augustina Schramma*, vedoucího oddělení partyzánů na ÚV KSČ a později i na MNO. Přestože podněty vypadaly často zasvěceně a věrohodně, postrádaly většinou průkazní hodnotu a byly vyšetřovatelem po prověření vesměs odkládány.

Hlavní pozornost pak zaměřil na vyšetřování z roku 1948. Navázal na výsledky práce kriminalistů (týmy JUDr. Zdeňka Borkovce z Oblastní kriminální úřadovny a JUDr. Josefa Görnera z Kriminální úřadovny v Praze 1), kteří v prvních hodinách prováděli vyšetřování na místě, než byli odvoláni a vystřídáni orgány z Ústředny StB. Zajistil dochovanou *fotodokumentaci místa činu*, zobrazující stav místnosti Masarykova bytu a zachycující polohu ležícího těla mrtvého ministra ve vztahu k okolí, zejména k průčelní zdi s otevřeným oknem koupelny ve 2. patře budovy. Dále *nedokončený náčrtek místa činu*, obsahující kromě plánu místnosti Masarykova bytu i údaje o vzdálenosti ležícího těla (nohou) od průčelní zdi (2,9 m) i od východní boční zdi (13,1 m). A též *pítevní protokol* prof. Františka Hájka. Výpovědi z výslechů osob provedených na místě činu však přijímal s rezervou, neboť byly vedeny tak, aby podpořily verzi sebevraždy. Zároveň znovu provedl *celkovou prohlídku Černínského paláce*, možnosti vstupu do budovy i Masarykova bytu. Z prohlídky vyvodil, že závěr vyšetřování z roku 1948, popírající možnost proniknout nepozorovaně do budovy a bytu Masaryka nelze akceptovat.

Z polohy těla, ležícího na dlažbě nádvoří usoudil, že do vzdálenosti těla (nohou) ode zdi pod oknem koupelny nemohlo dojít v sebevražedném úmyslu, ani že by bylo možné tělo živého či mrtvého ministra do této vzdálenosti (2,9 m) vyhodit. Z uvedených skutečností a ze zajištěných stop na okně a též z pítevní zprávy o vnějších zraněních (odřenině na břicho) odvodil, že Masaryk musel opustit byt koupelnovým oknem čelem do místnosti a sesunutím

po břiše na podokenní římsu, po níž ustupoval doleva. Když už se mohl přidržovat jen kolmé zdi budovy, ztratil z neznámého důvodu rovnováhu a zřítíl se na nádvoří. Skutečnost, že se tak riskantním způsobem snažil uniknout z bytu, navíc jen v pyžamu a bos, svědčí o tom, že musel čelit nějakému vážnému nebezpečí.

Odpověď na tuto otázku našel vyšetřovatel ve svědecké výpovědi Čechoněmce *Zdeňka Lustyka* z vyšetřování z let 1968/69. Někdejší příslušník wehrmachtu a zbraní SS vypověděl dne 8.8.1968 na Krajské správě SNB – Správě StB v Ostravě, že v době svého poválečného pobytu v západním Německu vezl někdy v polovině května 1948 z Pasova do Kolína nad Rýnem a dále do Norimberku českého stopaře. Ten se mu v průběhu cesty svěřil, že v únoru 1948 patřil ke skupině partyzánů, která v noci z 9. na 10. březen provedla z jistého příkazu tajnou prohlídku Masarykova služebního bytu v Černínském paláci s úkolem získat kompromitující materiál, usvědčující ministra z úmyslu tajně opustit republiku. Kompromitující důkazy (valuty, zlato, mince a doklady připravené v cestovním zavazadle) sice objevili, ale arogantní chování některých členů skupiny a výzva k oblečení a odchodu vyprovokovala Masaryka k pokusu uniknout oknem koupelny a zavinili tak jeho smrt. Zabavené věci měl stopař odnést, utřídit a poté předat – komu neuvedl. Tolik Lustyk.

Nápad s prohlídkou se zrodil na tajné schůzce vedoucích stranických a bezpečnostních činitelů u *Rudolfa Slánského* v době vyhlášené únorové bezpečnostní pohotovosti. Vedle Slánského se jí zúčastnili *Bedřich Geminder*, *Osvald Závodský*, *Josef Veselý*, *Bedřich Pokorný*. A patrně i *mjr. Aug. Schramm* a *Josef Vávra-Staršík*. Velitelem skupiny, která měla vniknout do Masarykova bytu byl určen *mjr. Schramm*, její sestavou *Josef Vávra*. Vstup do budovy měl zajistit *O. Závodský*, který měl také převzít zajištěné věci a předat je *B. Geminderovi*, vedoucímu mezinárodního oddělení ÚV KSČ. zajištěný materiál měl Masaryka usvědčit z přípravy útěku z republiky, nebo ho alespoň kompromitovat do té míry, aby proti němu mohlo být použito „příslušné účinné opatření“. To nebylo blíže specifikováno.

Na základě výpovědi stopaře a popisu jeho osoby *Z. Lustykem* byla vyšetřovatelem *Havlem vytipována* skupina pěti uprchlíků z ČSR, která 28. dubna 1948 překročila v prostoru Šumavy hranice do Německa. Orgány CIC byla umístěna v uprchlickém táboře v Řezně. Vedoucím skupiny byl *Josef Vávra-Staršík*, někdejší výkonný štábu partyzánské brigády *Jana Žižky*, jejími členy partyzáni brigády *Vilém Krajčírovič*, *Oldřich Koječský*, *Jan Hradil* a *Oldřich Fischmeister*.

Aby prokázali orgánům CIC, že nejsou komunistickou zpravodajskou skupinou, za níž byli považováni, začal *Vávra* plánovat teroristické akce v ČSR, které měly být přípravou na protikomunistické povstání. Svou skupinu rozšířil o další uprchlíky z řezenského tábora, konkrétně o *Miloslava Choce*, *Vitolda Opletala*, *Karla Ševčíka* a *Jirího Červínku*. Po prvním neúspěchu překročit hranice do ČSR krátce po příchodu do Řezna, odešly 22.4. dvě skupiny po třech mužích (*Choc*, *Hradil*, *Červinka* a *Krajčírovič*, *Opletal*, *Ševčík*) s organizačními úkoly. Koordinátorem činnosti mezi skupinami byl určen *Miloslav Choc*, který byl zároveň *Vávrou* pověřen úkolem fyzicky odstranit *mjr. Schramma* jako vraha *Jana Masaryka*.

Miloslav Choc, který 27. května 1948 svůj úkol splnil, byl 2. června zatčen v Olomouci, kde se skrýval před návratem do Řezna. Již 18. května se dostali do rukou Bezpečnosti *Ševčík* a *Červinka*, kteří byli zadrženi na hranicích při zpáteční cestě po převedení skupin. Poté byl zajištěn *Jan Hradil* a *Vitold Opletal*. Jediný, kdo zatčení unikl, byl *V. Krajčírovič*, který opustil republiku někdy v polovině května.

Právě Krajčíroviče tak mohl vyšetřovatel ztotožnit s osobou Lustykova stopaře a díky němu ostatní členy původní Vávrovky partyzánské skupiny s partyzánským komandem provádějícím prohlídku v Černínském paláci. Poté zahájil pátrání po jejich osudech. O Josefu Vávrovi zjistil, že byl po návratu či únosu z Vídně koncem roku 1949 do ČSR vězněn v Ruzyni a 26. srpna 1953 ve věznici na Pankráci popraven. Po V. Krajčírovičovi a O. Fischmeisterovi žádnou stopu nezachytil, ale Jana Hradila a Oldřicha Kojeckého objevil na Moravě. Prvního v Přerově, druhého ve Zlíně, oba ve vážném zdravotním stavu. Při návštěvě vyšetřovatele oba shodně uvádějí, že o prohlídce v Černínském paláci jim není nic známo. Vzhledem ke zdravotnímu stavu jmenovaných a kategorickému odmítnutí o věci vypovídat bylo od výsledku upuštěno. Za dané situace byl případ vedený pod č.j. ÚDV-121/Vv-93 usnesením vyšetřovatele ze dne 27. února 1995 podle § 159 odst. 4 tr.ř. odložen.

Na základě pokynu náměstka ředitele úřadu JUDr. Pavla Breta ze dne 16. června 1995 bylo ve vyšetřování pokračováno podle § 158, odst. 3 tr.ř. aby byl zjištěn pobyt alespoň jedné z osob, tj. V. Krajčíroviče nebo O. Fischmeistera, o kterých bylo mezitím zjištěno, že by měli žít na území USA. V průběhu pokračujícího šetření vyšetřovatel zjistil, že O. Fischmeister zemřel již v roce 1972 v Paříži. Navíc se prokázalo, že neměl přímou souvislost s Vávrovou činností a Masarykovou smrtí a do Německa odcházel z osobních důvodů. Na základě tohoto zjištění byl výše uvedený vyšetřovací spis přepracován. Až na dvě osobní změny (Fischmeister, Schramm) průběh událostí zůstal nezměněn.

Naproti tomu bylo úspěšné pátrání vyšetřovatele po V. Krajčírovičovi. Vyšetřovateli se podařilo vyhledat jeho někdejší manželku *Františku Greňovou* a jeho sestru *Miluši Polákovou* a synovce *Miloše Poláka*, bydlící ve Zbyšově u Brna a společně s kolegou P. Vondrákem je vyslechnout. Z rozhovoru se jmenovanými, zejména s Miluší Polákovou a z korespondence s bratrem byly zjištěny některé údaje, které nasvědčovaly, že se V. Krajčírovič mohl zúčastnit prohlídky v Černínském paláci a že tedy jde o Lustykova stopaře. A také že Krajčírovič po odjezdu Vávry-Staříka z Paříže do Vídně emigroval z Francie do USA, kde se usídlil trvale pod jménem *Wiliam Kray*. Dále zjistili, že Krajčírovič byl se sestrou domluven na návštěvě republiky v souvislosti se svým a sestřiným životním jubileem a byl ochoten sdělit úřadům své poznatky o okolnostech Masarykovy smrti. Setkání se neuskutečnilo, neboť krátce před plánovanou návštěvou Krajčírovič 8. června 1994 zahynul při výbuchu plynu v domě, kde bydlel (*Allentown* v Pensylvánii). Krajčírovičova smrt zmařila i úsilí ředitele ÚDV Václava Bendy, který se vydal do USA, aby pomohl jmenovanému vypátrat a vyslechnout. Získal už jen písemnou zprávu policie o jeho úmrtí.

Po vyřazení O. Fischmeistera mohlo být komando provádějící prohlídku v Černínu doplněno o mjr. A. Schramma, neboť Schramm byl řadou svědků označen jako vrah Jana Masaryka, mj. i svým mladším bratrem Ottou, ale křivé svědectví *Václava Pokorného* (z roku 1968), správce partyzánské ozdravovny v Panenských Břežanech potvrzovalo jmenovanému alibi na kritickou noc. Teprve po nové výpovědi V. Pokorného 19. prosince 1994, kdy jmenovaný své svědectví odvolal, mohl vyšetřovatel na Fischmeisterem uvolněné místo zařadit mjr. Schramma jako jeho velitele. V tomto smyslu bylo přepracováno usnesení o odložení věci z 27.2.1995 a šetření bylo uzavřeno Usnesením z 27.11.1996, kterým byl případ podle § 159 odst. 4 tr.ř. odložen. Usnesení je podepsáno policejním radou pppr. Petrem Vondrákem, který po odchodu Jana Havla převzal vyšetřování případu.

Poznámka autora: Vyšetřování smrti Jana Masaryka v letech 1993-1996 je nešťastným nedopatřením v činnosti úřadu. Ze slibného počátku, kdy vyšetřovatel pracoval kriminalistickými metodami, sklouzlo toto v rozhodujícím okamžiku do fiktivní reality, iracionálních spekulací, postrádajících oporu jak v logice, tak v důkazech (tajná prohlídka, partyzánské komando, náhodný stopař, křivá obvinění).

x x x

Uvedené závažnější případy, které ÚDV za působení PhDr. Václava Bendy v letech 1995 až 1997 šetřil nebo začal šetřit, představují přibližně jednu třetinu celkové agendy, která byla úřadem řešena. Uzavřít stačil z uvedených případů jen menší část, dořešení většiny přesáhlo přirozeně horizont jeho působení v úřadě. Nebylo dobře možné sledovat procesní vývoj těchto případů pouze do okamžiku Bendova odchodu z ÚDV a jejich sledování tak násilně přerušit. Celkový rozsah činnosti úřadu za Bendova působení (1995-1997) je patrný z následujícího přehledu: 123 osoby byly trestně stíhány, v 63 případech byl vypracován návrh na podání obžaloby, ve 32 případech byly státním zastupitelstvím podány obžaloby a odsouzeny byly v letech 1997-1998 celkem 4 osoby. Jmenovitě: Jaroslav Daniel (5 let nepodmíněně), František Korbel (3 roky nepodmíněně), Václav Smejkal (18 měsíců nepodmíněně), Vlastimil Daněk (1 rok s podmínkou na 18 měsíců).

Během tří let působení PhDr. Václava Bendy v čele ÚDV prestiž úřadu ve veřejnosti nepochybně vzrostla. V médiích a v politické sféře převládal však k úřadu nadále kritický a v nejlepším případě chladně rezervovaný vztah. ÚDV byl kritizován zprava i zleva, jeho činnost prakticky neuspokojovala nikoho. Jedni hovořili o neefektivnosti a nečinnosti, o malém počtu odsouzených osob, o průtazích soudních procesů a nízkých trestech odsouzených osob, o neschopnosti pracovníků zvládnout dané úkoly, o značném množství případů vrácených k došetření, vedení úřadu byla vytýkána koncepční nejasnost. ÚDV se dále vytýkalo, že stíhá pouze malé ryby vykonávající příkazy a rozkazy, zatím co ti, kdož je vydávali, zůstávají nepotrestáni. O rozbor příčin se však nikdo nepokusil, i když byly tu a tam zmíněny. Na druhé straně jsme se mohli setkat s názorem, že působení ÚDV nemá oporu v zákoně, inscenuje nové politické procesy, hrubě porušuje lidská a občanská práva. Tento extrém zpochybňující oprávněnost úřadu nebyl bohužel jen záležitostí „starých struktur“, ale i přesvědčením části demokratického politického spektra, prakticky napříč politickými stranami. V mírnější podobě se vypořádával s existencí ÚDV názor, že úřad je zbytečný, že minulost nikoho nezajímá a je na čase dívat se vpřed a uvažovat o smíření. Konec konců na těchto postojích se v podstatě dodnes mnoho nezměnilo až na to, že zaznívají i z Hradu.

Na podzim roku 1997 se tlak na ÚDV vystupňoval do krajnosti. Václav Benda v této souvislosti hovořil o „ideologicky motivované ofenzivě směřující k totálnímu zamezení stíhání komunistických zločinů“. S činností ÚDV byli nespokojeni skoro všichni. Benda marně vysvětloval, že po více než padesáti letech nebude možné odhalit a potrestat všechny zločiny minulé éry. Zpochybňování ÚDV se nakonec citelně dotklo Bendy jako ředitele úřadu. Když 1. ledna 1998 vstoupila v platnost novela zákona o střetu zájmů, ministr vnitra Cyril Svoboda, aniž se Benda mohl rozhodnout pro tu či onu funkci, senátora Václava Bendu z funkce ředitele ÚDV odvolal. Na jeho místo nastoupil dosavadní náměstek ředitele *Marián Gula*. V čele úřadu však dlouho nepobyl. Po půl roce musel vedoucí funkci opustit. Na

přechodnou dobu – do jmenování nového ředitele – byl řízením úřadu pověřen dosavadní náměstek ředitele pro odbor vyšetřování JUDr. Pavel Bret. Krátce nato, v říjnu 1998, vyslal nový sociálně demokratický ministr vnitra Václav Grulich, který nastoupil v květnu t.r. po Cyrilu Svobodovi, do úřadu svou inspekci, která však nezjistila vážnější nedostatky. V listopadu nařizuje ministr Grulich hloubkovou kontrolu, prováděnou tzv. ministerskou supervizí, která naopak zjistila řadu závažných pochybení. V první řadě konstatovala nezodpovědné nakládání s archivními materiály, vesměs dosud neodtajněnými a uvolněný pracovní styl, v určitých případech se pracovalo i pro soukromé účely. Při kontrole bylo z úřadu bylo odvezeno větší množství archivních dokumentů, které nebyly řádně uloženy a k nimž se nikdo nehlásil. Zároveň byl na určitou dobu pozastaven přístup k archivním fondům a v budoucnu zpřísněn režim jejich dostupnosti. Dosud měli dokumentaristé a vyšetřovatelé úřadu přístup do všech archivů MV, MNO a ministerstva spravedlnosti bez omezení a ke všem fondům, což v určitých případech využívali v osobním zájmu.

Tato opatření spolu s postupem ministra vyvolala zcela nepřiměřenou reakci sdělovacích prostředků, spojenou s katastrofickou vizí budoucnosti úřadu, s níž se ztotožnil i Václav Benda. V dobovém tisku se dočteme např., že inspekci byla činnost úřadu obrácena naruby, nebo že „úřad byl doslova rozmetán“, že „řada nejspokojnějších pracovníků byla nucena odejít“. To jsou vysloveně nepravdivá sdělení. Z přehledu odchodů z ÚDV za období 1995 až 2000 je zřejmé, že v letech 1995-1997 odešli z ÚDV 4 pracovníci, v roce 1998 odchází vedle Václava Bendy a Mariána Guly 2, v roce 1999 4 pracovníci, při čemž musíme vzít v úvahu, že výhledově omezená činnost úřadu nedávala pro ambiciózní jedince nějaké příliš zajímavé možnosti odborné a kariéerní perspektivy.

Nutno dodat, že kritika činnosti ÚDV zůstala přitom stále aktuálním tématem. Za pozornost stojí článek známého pravicového publicisty Emanuela Mandlera v MF Dnes z 18.12.1998. ÚDV připomíná Mandlerovi „lehký pluh, který neškodně klouže po povrchu legislativních, soudních, udavačských a mnoha dalších závějí minulosti... Nynější ÚDV není nástrojem, jímž se dnešní česká společnost vyrovnává s minulostí, nýbrž pouhou atrapou nástroje. Úřad má čím dál větší potíže a je otázka, zda na úkol vyrovnání vůbec stačí.“

Vyšetřování 1998 – 2005

Za této situace je ministrem Grulichem k 1.12.1998 vedením ÚDV pověřen *Mgr. pplk. Irenej Kratochvíl*, působící do této doby v Národním bezpečnostním úřadě (NBÚ). Je si vědom Bendova vztahu k ÚDV a nabízí mu možnost vrátit se, ale Václav Benda odmítá. Vedle jisté nedůvěry byla to nepochybně nepřijatelná představa, že by se musel rozloučit se svou vizí činnosti ÚDV. Irenej Kratochvíl neváhal po zhodnocení situace zaměřit pozornost úřadu na konec 40. a začátku 50. let, tj. na zločiny z doby teroru a působení sovětských bezpečnostních poradců. Již tak bylo ztraceno hodně času a řada viníků, vyšetřovatelů, operativců, prokurátorů a soudců zemřela a unikla tudíž spravedlnosti. Musel ovšem také navázat na případy rozpracované předchůdci ÚDV z 60. až 80. let. Krátkodobá stagnace, vzniklá v důsledku inspekce je rychle překonána a nic nenasvědčuje tomu, že by se naplňovala katastrofická vize o osudu ÚDV a konci stíhání komunistických zločinů. Naopak.

V nových podmínkách pracovníci úřadu pokračovali ve vyšetřování a trestním stíhání osob v kauzách: vyzbrojování Lidových milicí, vyšetřovací metody KV Uherské Hradiště, již

rozpracovaná kauza vlastizrady, kolaborace a sabotáže 21. srpna 1968, kauza ASANACE reagující na CHARTU 77, realizovaná ve třech etapách. Dále to byly vraždy za ostnatým drátem státní hranice i ve vězeňských táborech, nezákonné návrhy trestu smrti, nezákonné metody vyšetřování, kriminální vraždy a též obnovené vyšetřování smrti Jana Masaryka v letech 1993-1996. Postupně k nim přibýly případy nové.

Nemá smysl zabývat se zde znovu dokončovanými a již prezentovanými případy, které představovaly dobrou polovinu veškeré vyšetřovací agendy. Dokončeny byly až na malé výjimky teprve v letech 2003 až 2004. Známe jejich nekonečný průběh (8, 10 i 12 let), víme, jaké možnosti dával obviněným a obžalovaným i jejich obhájcům polistopadový právní řád a časový odstup od jejich zločinů. Víme už také leccos o svědomí justičních orgánů, zatížených nostalgií k vlastní minulosti či vlnou milosrdenství vůči starcům na konci života, kteří páchali zločiny.

S mimořádnou pozorností bylo sdělovacími prostředky i veřejností sledováno zahájení procesu s někdejšími vojenským prokurátorem *JUDr. Karlem Vašem*, jehož jméno bylo důvodně spojováno s justiční vraždou hrdiny protinacistického odboje gen. Heliodora Píky. Jako prokurátor justiční služby se Karel Vaš s mimořádnou aktivitou a iniciativou podílel na vyšetřování od okamžiku zatčení gen. Píky v roce 1948, k němuž došlo v rámci poúnorových čistek generality čs. armády. Generál byl obviněn z velezrady a špionáže ve prospěch Velké Británie a USA a 9. června 1949 ve věznicí na Borech popraven. Na odsouzení gen. Píky měli eminentní zájem Sověti. Heliodor Píka působil za druhé světové války v Moskvě jako náčelník čs. vojenské mise a později jako vojenský přidělenec londýnské vlády. Informoval vládu a presidenta Beneše pravdivě o situaci v čs. vojenské jednotce v Sovětském svazu a o poválečných plánech Sovětů na bolševizaci východní Evropy. Karel Vaš se o přidělení případu dozvěděl dokonce přímo od sovětského poradce M. Chazjanova, který také celý průběh inscenovaného procesu prostřednictvím Vaše pozorně sledoval. Gen. Píka byl souzen a odsouzen jako údajný agent britské IS na základě podvržených materiálů a Vašem zkreslených výpovědí za velezradu a špionáž. Kuriózní je, že na Píkově případu se prokurátor Vaš podílel i poté, co případ převzal Státní soud Praha a bývalý prokurátor vojenské justiční služby dokončil Píkův proces jako vyšetřující soudce Státního soudu.

Karel Vaš byl vyšetřovatelem ÚDV obviněn 12.3.1998, že jako pracovník justice v letech 1948-49 pomocí nezákonných metod vyšetřování rozhodující měrou přispěl k odsouzení gen. Heliodora Píky k trestu smrti, čímž se dopustil trestného činu zločinného zneužití úřední nebo služební moci a 26.4. t.r. obžalován. Toto obvinění bylo později rozhodnutím vyšetřovatele překvalifikováno na trestný čin vraždy, spáchaný formou spolupachatelství. Městské státní zastupitelství však 30.7.1998 tuto kvalifikaci zrušilo pro údajnou nezákonnost a nedůvodnost. Proti tomuto rozhodnutí podal ministr spravedlnosti *JUDr. Otakar Motejl* 4.6.1999 stížnost pro porušení zákona, které Nejvyšší soud vyhověl. Vyšetřovatel ÚDV, kterému byl spis vrácen k doplnění, pokračoval v šetření a stíhal *JUDr. Vaše* pro trestný čin vraždy. Dne 5.4.2001 byl Karel Vaš obžalován a v hlavním líčení dne 15.6.2001 odsouzen za úkladnou vraždu k nepodmíněnému trestu 7 let odnětí svobody.

Předseda senátu *JUDr. Luboš Vlasák* zdůvodnil rozsudek skutečností, že K. Vaš zařadil do spisu zfalšované důkazy, překroutil Píkovy výpovědi a porušil vojenský řád. Z vlastní iniciativy vypracoval obžalobu, obsahující výslovný návrh na trest smrti, který hlavní prokurátor jen podepsal. Státní zástupkyně *Jana Bugárová* požadovala přísnější trest, 10 až 12

let za úmyslnou přípravu vraždy. Mimo jiné i na základě svědectví Ludmily Uhlířové-Řecicové, zapisovatelky Státního soudu, která byla přítomna rozmluvě Vaše s Bedřichem Reicinem, šéfem pověstného 5. odd. Hl. štábu MO k případu. Je znám její výrok „Bedřichu, řekni si, 15 let nebo špagát?“.

Zdálo se, že spravedlnosti bylo učiněno zadost, ale uspokojení bylo předčasné. Karel Vaš, ostatně jako všichni dosud odsouzení, se odvolal. Vrchní soud v Praze zrušil 15.1.2002 rozhodnutí Městského soudu a trestní stíhání zastavil z důvodu promlčení. Dospěl totiž k závěru, že Vaš byl pouze „spoluvinníkem vraždy prosté“, která se podle v té době platného zákoníku (ještě z doby Rakousko-Uherska) promlčuje už po 5 letech. V našem konkrétním případě 5 let po pádu komunismu, tj. v roce 1994. Nejvyšší státní zástupkyně Marie Benešová toto rozhodnutí odmítla akceptovat a podala dovolání k Nejvyššímu státnímu soudu. Ten je 12.6.2002 zamítl s odůvodněním, že Nejvyšší soud nemůže mluvit do rozhodnutí Vrchního soudu, pokud ten nepovažoval zfalšované doklady jako důkazy proti H. Píkovi za rozhodující příčinu poprav. Výrok z 15.1.2002 o promlčení zůstal tedy v platnosti. Nicméně „všechny soudy opakovaně potvrdily, že gen. Píka se stal obětí trestného činu vraždy. Viník unikl potrestání jen kvůli promlčení“, komentoval situaci soudce Městského soudu Luboš Vlasák, který v dubnu 2001 uložil prokurátorovi 7 let nepodmíněně. A snad by bylo na místě připomenout, že v rámci procesu s komunistickými funkcionáři v 50. letech byl Vaš krátce po procesu s gen. Píkou odsouzen na doživotí, po odvolání a změně rozsudku na 15 let, z nichž 6 let strávil ve vězení.

Karel Vaš nebyl jediným komunistickým prokurátorem, který byl úřadem trestně stíhán. Dne 3. listopadu 1999 byl vyšetřovatelem ÚDV obviněn z justiční vraždy poslední komunistický prokurátor Československa *JUDr. Ján Pješčak*. Šlo o rozsudek, který J. Pješčak vynesl nad četařem Aloisem Jeřábkem, sloužícím u posádky Pohraniční stráže v Horní Plané, který se pokusil v lednu 1953 o útěk do Německa. Četař Jeřábek během vykonávané hlídky odzbrojil vojína základní služby, který do doprovázel, služebním klíčem odemkl branku v drátěných zátarasech a snažil se uniknout ke státní hranici. Teprve asi kilometr za hraniční čarou byl zasažen palbou tříčlenného komanda, které ho pronásledovalo. S těžkým zraněním hrudníku a nohou byl odvezen zpět na čs. území a po vyléčení postaven před soud. Pronásledovatelé byli vyznamenáni. Za odzbrojení hlídky, pokus o útěk a střelbu do vzduchu byl A. Jeřábek účelově obžalován z vyzvědačství a velezrady a prokurátor Pješčak postoupil 22.6.1953 Vyššímu vojenskému soudu v Praze žalobu s návrhem na trest smrti.

Senát pod vlivem politického usnesení ÚV KSČ, které požadovalo, aby obviněný byl pro výstrahu oběšen, návrhu prokurátora vyhověl a Aloise Jeřábka k trestu smrti odsoudil. Rozsudek potvrdil i odvolací soud a četař Jeřábek byl 5.12.1953 na Pankráci popraven. Prokurátor Pješčak poté vycouval z ošemetné justice a dosáhl slušné kariéry. Postupně byl jmenován ředitelem Ústavu kriminalistiky, rektorem Vysoké školy SNB, slovenským ministrem spravedlnosti a po listopadu 1989 se spokojil s funkcí generálního prokurátora.

Deset popřevratových let zůstávalo jeho ostudné rozhodnutí stranou pozornosti. Až 3.11.1999 byl vyšetřovatelem ÚDV obviněn z přípravy trestného činu vraždy. V říjnu 2000 byl obžalován pro návod k justiční vraždě u Městského soudu v Praze, který o měsíc později rozhodl ve věci a případ postoupil Obvodnímu soudu pro Prahu 1. Na základě stížnosti Městského státního zastupitelství, kterým bylo napadeno rozhodnutí Městského soudu, Vrchní soud v březnu 2001 stíhání *JUDr. Pješčaka* zastavil s tím, že jmenovaný porušil pouze

služební povinnosti, na což se vztahuje prezidentská amnestie z 9.5.1960. Proti uvedené interpretaci se 17.7.2001 ohradil ministr spravedlnosti Jaroslav Bureš, který ve stížnosti k Nejvyššímu soudu uvedl, že prokurátor Pješčak vědomě svým protiprávním návrhem zavinil smrt obžalovaného. Předseda Nejvyššího soudu JUDr. Josef Hendrych 10.10.2001 rozhodl obnovit trestní stíhání a vrátit věc do přípravného řízení. O rok později, po došetření na ÚDV a podání návrhu na obžalobu, byla Městským státním zastupitelstvím podána nová obžaloba. Městský soud nicméně trestní stíhání Pješčaka zastavil a rovněž Vrchní soud v Praze, když odmítl stížnost městského státního zástupce proti rozhodnutí Městského soudu, a to s odvoláním na amnestii z května 1960. Ani dovolání nejvyššího státního zastupitelství Brno k Ústavnímu soudu v neprospěch obviněného na situaci již nic nezměnilo.

K nejzávažnějším a také mediálně nejsledovanějším případům trestního stíhání prováděným Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu byl případ někdejšího ministra vnitra ČSSR *JUDr. Lubomíra Štrougala*. V prosinci 1999 byl obviněn vyšetřovatelem úřadu ze zneužití pravomoci veřejného činitele, kterého se dopustil, když z titulu své funkce nařídil 12.5.1965 svým podřízeným neprovádět šetření trestných činů, kterých se měla v roce 1948 dopustit skupina příslušníků StB. V prosinci 1964 dostal Lubomír Štrougal od Inspekce MV přísně tajnou zprávu, podle které v letech 1948 a 1949 osm příslušníků StB v čele s Miroslavem Pichou-Tůmou zlikvidovalo tři vyšetřované osoby. Dvě byly bez soudu popraveny, třetí utlučena v průběhu výslechu. Šlo o Ing. Petra Konečného, por. StB Františka Novotného a plk. Bedřicha Wiesnera. Národní socialista Petr Konečný byl zatčen pro podezření, že byl ve spojení s lidmi, kteří zavraždili mjr. Augustina Schramma. V červnu 1948 byl Konečný spoutaný drátem odvezen na Slovensko, kde byl v lese poblíže Banské Bystrice zastřelen a zahrabán pod podlahou bývalého partyzánského bunkru. Byl odstraněn proto, aby se neprozradily konspirativní metody, použité při jeho výslechu. Poručík StB F. Novotný byl podezříván ze spolupráce s americkou tajnou službou. Protože i v jeho případě mohlo dojít k úniku informací, byl odstraněn podobným způsobem jako ing. Konečný. Při převozu do Tábora byl v lese poblíže Benešova zastřelen „na útěku“. Třetí zavražděný plk. Bedřich Wiesner, pracovník ministerstva vnitra, působící za války v Londýně, byl podezříván ze spolupráce s anglickou IS. Při výslechu byl Pichem-Tůmou nucen k přiznání úderu pěstí do břicha tak razantně, že výslech nepřežil. Nařízenou pitvou bylo zjištěno protržení jater. Úřední příčinou byl pád ze schodů při pokusu o útěk.

Když se po Stalinově smrti (1953) pokoušel režim vylepšit svoji pověst, několik nejkompromitovanějších příslušníků StB stanulo před soudem pro „porušování socialistické zákonitosti“. Pich-Tůma a jeho nadřízený JUDr. Štěpán Plaček byli odsouzeni za vraždu a zneužití úřední moci na 15 let odnětí svobody. Po 4 letech byl Pich-Tůma propuštěn na podmínku a v roce 1960 amnestován. V roce 1968 stanuli před Vyším vojenským soudem v Táboře další spolupracovníci Picha-Tůmy, Ladislav Zelenka, Bohumil Šedivý, Antonín Liška, Bořivoj Vávra, Josef Čech a Josef Volf. Po 21. srpnu byli propuštěni z vazby a ze soudu sešlo. Rok nato byl případ odložen jako promlčený.

V polovině 60. let se o tři zmíněné případy začala z podnětu politického sekretariátu ÚV KSČ zajímat Inspekce MV. V prosinci 1964 se zpráva o šetření dostala do rukou Lubomíra Štrougala. Ten považoval zprávu za neúplnou a pověřil generálního prokurátora Jana Bartušku případy prošetřit. O věc se začala také zajímat Hlavní vojenská prokuratura, která požádala MV rovněž o prošetření. Prokurátoři vnitra opakovaně urgovali, ale bezvýsledně.

Lubomír Štrougal dal totiž svým podřízeným pokyn, aby vyšetřování zastavili a neposkytovali o něm žádné informace.

To byly důvody, proč byl Lubomír Štrougal koncem roku 1999 obviněn vyšetřovatelem ÚDV ze zneužití pravomoci veřejného činitele. Následoval návrh na podání obžaloby a 27.7.2001 byl Štrougal pro uvedený trestný čin Obvodním státním zastupitelstvím pro Prahu 7 obžalován. Krátce poté navrhl obvodní státní zástupce využít v případě amnestie, což ministr spravedlnosti JUDr. Jaroslav Bureš odmítl a případ vrátil soudu k dalšímu řízení. Hlavní líčení se uskutečnilo po dvojím odročení 18.2.2002. Dne 20.2. t.r. však zprostil Obvodní soud pro Prahu 7 L. Štrougala obžaloby, neboť se neprokázalo, že došlo ke skutku, pro který byl obžalovaný stíhán. Soud neuznal za dostačující důkaz záznam, pořízený zástupcem náčelníka Inspekce MV Václava Honzáka, tlumočící tehdejší ministrovo rozhodnutí: „Nepředávat, neprovádět žádná opatření, ponechat věc v klidu“, ani sdělení plk. StB Skopala, tlumočící Štrougalův pokyn „vést věc jako vyřízenou“. Lubomír Štrougal označil při přelíčení uvedené výroky za aktivitu podřízených. Historik Karel Kaplan v této souvislosti uvedl, že se Štrougal řídil tajnou politickou instrukcí z roku 1953. Státní zástupkyně se proti výroku Obvodního soudu na místě odvolala, ale Městský soud v Praze rozhodnutí Obvodního soudu pro Prahu 7 25.7.2002 potvrdil a obviněného exministra zprostil obžaloby. Ani Nejvyšší státní zastupitelství v Brně po přezkoumání spisu neshledalo důvod pro použití mimořádného opravného prostředku, takže výrok soudu z 20.2.2002 se stal pravomocným.

Z trestného činu zneužití pravomoci veřejného činitele za krytí stejného zločinu byli v únoru 2000 obviněni Štrougalův náměstek *JUDr. Jaroslav Klíma* a *JUDr. Jaroslav David*. Obviněný Klíma měl z titulu své funkce požádat v červnu 1966 JUDr. J. Davida, tehdejšího 1. náměstka Generální prokuratury ČSSR, aby bylo zastaveno trestní stíhání nacistického válečného zločince a agenta StB Kurta W. Tuttera a aby dokumentace v této věci nebyla předána justičním orgánům NSR. Jaroslav David měl informovat J. Klímu, že stíhání Kurta W. Tuttera bylo přerušeno a spis vrácen vyšetřovací správě StB. V únoru 2000 byli oba jmenovaní obviněni a po vánocích 2000 OSZ v Praze 7 obžalováni. Paradoxní na věci je to, že oba jmenovaní byli členy vládní komise pro stíhání válečných zločinů. V hlavním líčení, které se konalo po dvojím odročení 10.10.2001 u Obvodního soudu pro Prahu 7, soud z důvodu promlčení trestní stíhání zastavil. Stížnost, kterou proti tomuto rozhodnutí podalo Obvodní státní zastupitelství v Praze 7 Městský soud 14.12.2001 zamítl a trestní stíhání J. Klímy a J. Davida bylo pravomocně zastaveno. Vzhledem k tomu, že J. David na projednání věci trval, procesní řízení na Obvodním soudu pokračovalo. Případem se justiční orgány zabývaly až do 30.6.2003, kdy Nejvyšší soud zamítl stížnost státního zástupce s odůvodněním, že činy obou obžalovaných jsou promlčeny.

U dalšího případu se nám konečně představuje rozvědka, jejíž příslušníci se po listopadu 1989 bohužel vyhnuli lustraci. I když byla rozvědka složkou Státní bezpečnosti, nebyla považována za orgán represe. To byla hrubá politická chyba, která se dnes obtížně napravuje. Nebylo přihlédnuto ke skutečnosti, že její součástí byl i odbor aktivních opatření, jehož úkolem bylo mj. organizování desinformací, provokací, únosů, teroristických akcí i vražd v zahraničí, zejména proti exilu. Jednou z jejich akcí byl i následující případ.

Dne 5.4.2000 bylo vyšetřovatelem ÚDV sděleno příslušníkům býv. I. správy StB (rozvědka) *Milanu Jelínkovi*, *Jaroslavu Forstovi*, *Milanu Stehlíkovi*, *Janu Ondrovčákovi* a *Františku Poštulkovi* obvinění z účasti na přípravě a realizaci akce proti Jiřímu Pelikánovi,

kteří „vykonávali pravomoc veřejného činitele způsobem, odporujícím zákonu“. O Jiřího Pelikána, představitele levicové posrpnové emigrace, měla StB zájem již od roku 1962 v souvislosti s odhalením tzv. projugoslávské skupiny. Vystupňoval se v 70. letech v době Pelikánova působení v emigraci. Do emigrace odchází Jiří Pelikán poté, co se jako ředitel Čs. televize nezapomenutelným způsobem zapsal do historie pražského jara a protiokupačního odporu, kdy na televizních obrazovkách mohl celý svět sledovat především jeho zásluhou „vřelé přijetí“ bratrských vojsk v přepadeném Československu. V dubnu 1971 založila kontrarozvědná složka StB na jmenovaného osobní svazek, který registroval všechny záznamy o kontaktech Pelikána s domácí opozicí, o nichž se StB dozvěděla. Nebylo jich málo. Nakonec, v roce 1989 měl svazek 22 dílů, každý asi o 300 stránkách. Současně založila objektový svazek „Slovan“, zaměřený na Pelikánovy LISTY, které byly dopravovány do Československa i diplomatickou cestou. Státní bezpečnost hodnotila Pelikánovo působení v exilu jako mimořádně nebezpečné a zorganizovala proti němu řadu provokačních akcí.

Takovou zastrávací akcí byl balíček ve tvaru knihy s výbušninou, odeslaný doporučeně 2.4.1975 na Pelikánovu milánskou adresu. Když se Pelikán pokoušel zjistit jeho obsah, explodoval a na chodbě, kam se jej Pelikánovi podařilo odhodit, zapálil závěsy. Podle vyšetřující policie mohl plamen exploze způsobit vážné popáleniny i oslepnutí. Zásilku odeslali z poštovního úřadu v Miláně již výše zmíněný Milan Jelínek (Brodský) spolu s Jaroslavem Forstem (Fukanem). Pachatelům činu měla být za úspěšný atentát udělena pochvala a odměna, ale náčelník odboru aktivních opatření Jan Ondrovčák-Ostrovský to zamítl.

Před soud se dostali jen čtyři z obviněných, neboť pro vážný zdravotní stav nebylo možné soudit rezidenta římské centrály Františka Poštulku. Obžaloba zbývajících byla Obvodním státním zastupitelstvím pro Prahu 6 podána 4.4.2003. Hlavní líčení, ke kterému mělo dojít 5.6.2003, bylo odročeno, aby mohlo být posouzeno, zda se na případ nevztahuje amnestie prezidenta republiky z roku 1993 jako na osoby starší 60. let. Ministr spravedlnosti Pavel Rychetský však neshledal důvod k tomu, aby předložil prezidentu republiky návrh na zastavení trestního stíhání. Další jednání stanovené na 12.11.2003 bylo odročeno na následující rok. Dne 15.1.2004 po proběhlém přelíčení rozhodl Obvodní soud pro Prahu 6, že jednání obžalovaných naplňuje pouze skutkovou podstatu trestného činu zneužívání pravomoci veřejného činitele podle § 158, odst. 1 a z tohoto důvodu bylo rozhodnuto o zastavení trestního stíhání pro promlčení. Stížnost státní zástupkyně do rozhodnutí soudu z 19.1.2004 byla Městským soudem 14.5.2004 zamítnuta.

ÚDV provedl v letech 2001-2003 rovněž nové, v pořadí již čtvrté úřední šetření okolností smrti někdejšího ministra zahraničních věcí Jana Masaryka. K obnovenému šetření došlo na základě podnětu Masarykova demokratického hnutí (MDH), které se 9.2.2001 obrátilo na Nejvyšší státní zastupitelství v Brně s žádostí o přešetření případu, neboť členové hnutí odmítli závěry třetího vyšetřování z let 1993-1996 jako nepřesvědčivé. Na základě pokynu MSZ v Praze zahájil úřad 30.5.2001 ve věci smrti Jana Masaryka úkony trestního řízení. Vyšetřováním byl pověřen vyšetřovatel úřadu policejní rada mjr. Ilja Pravda.

Po výslechu několika osob ve věci relevantních mj. prof. MUDr.RNDr. Emanuela Vlčka, JUDr. Antonína Suma, ministrova osobního tajemníka, kteří byli přítomni pitvě, dále Josefa Salivara, osobního šoféra bývalého ministra Vavro Šrobára, Genadije Kalumova, novináře a režiséra televizního pořadu „Československo ve zvláštních službách 1918-1989“. K dispozici

měl rovněž písemné vyjádření prof. E. Vlčka, prof. MUDr. Jaromíra Tesaře a JUDr. Antonína Suma.

Vzhledem k četným náznakům a signálům, že se na Masarykově smrti podílela sovětská zpravodajská služba, obrátil se vyšetřovatel prostřednictvím příslušných míst na ruské úřady s žádostí o právní pomoc. Požadoval umožnit výslech býv. plukovnice NKVD-KGB Jelizavety E. Paršiny, působících v letech 1945-1948 jako „nelegál“ v Československu a žijící v 90. letech v Moskvě. Jmenovaná v posledních letech opakovaně vystoupila v médiích s tvrzením, že Jan Masaryk byl odstraněn sovětskou tajnou službou, protože odmítl se Sověty spolupracovat. Uvedla při tom jména několika důstojníků NKVD-KGB, kteří se měli na akci podílet (gen. Michail Iljič Bělkin, kpt. Michail V. Bondarenko, jindy gen. Michajlovič Korotkov). K rozhovoru s J. Paršinou nedošlo, neboť podle sdělení ruské strany jmenovaná 14.6.2002 zemřela. Nepodařilo se rovněž zajistit přístup k archivním materiálům ruských úřadů, které by mohly přispět k objasnění Masarykovy smrti, oč byla ruská strana požádána. Dne 30. ledna 2003 Generální prokuratura Ruské federace sdělila, že požadované archivní materiály jsou podle příslušných předpisů i mezinárodních dohod předmětem utajení.

Dále se vyšetřovatel obrátil na znalce z oboru kriminalistiky, odvětví soudní biomechaniky ve snaze zjistit jakým způsobem mohl Jan Masaryk opustit služební byt koupelnovým oknem. Šlo zejména o to zjistit, za jakých okolností se mohlo tělo ministra dostat do vzdálenosti 2,9 m od pat nohou k čelní zdi. Znalci měli vyloučit nebo potvrdit spontánní pád z okna nebo aktivní skok při sebevražedném úmyslu a možnost účasti dalších osob na pádu. Ve věci se vyjádřili prof. PhDr. Jiří Straus, CSc., prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc. a Ing. Aleš Vémola, znalec v oboru soudního inženýrství. Shodně vyloučili spontánní pád z okna – podokenní římsy. Prof. Straus při tom vyloučil možnost aktivního skoku v sebevražedném úmyslu bez působení vnější síly, tj. bez účasti minimálně jedné osoby. Prof. Porada a Ing. Vémola dospěli k závěru, že vnější síly nebylo nutně zapotřebí, ale že ji nelze vyloučit. Další expert z oboru zdravotnictví, odvětví soudní lékařství, MUDr. Alexandr Pilin, CSc. na základě zkoumání pitevního protokolu (zjištěny fyziologické projevy dušení) konstatoval užití násilí. Možnost sebevraždy vyloučili již dříve prof. MUDr. Zdeněk Dytrych z Výzkumného ústavu psychiatrického (1968) a též grafolog MUDr. Jaroslav Soukup (1965).

Ke konečnému úsudku vyšetřovatele přispělo i zjištění dvou odlišných verzí pitevního protokolu. Zatím co třístránkový protokol z 10. března 1948 je autorizován pitvajícím prof. Františkem Hájkem (originál je součástí spisové dokumentace vyšetřování let 1968/69), existuje čtyřstránková verze, ve které je původní text rozšířen o dodatek ve znění „Konečný posudek“ a „Resumé“, dopsaný na jiném psacím stroji, aniž je kýmkoli autorizován (originál této verze se nachází v Ústavu soudního lékařství a toxikologie 1. lékařské fakulty UK v Praze). Zatím co v první verzi pitevního protokolu jsou věcně popisována vnější a vnitřní zranění, druhá verze uvádí i okolnosti pádu těla na základě fotodokumentace s akcentem na údaje, které mají prokázat, že nedošlo k použití násilí. Nakonec výslovně uvádí, že „v pitevním nálezu ani v chemickém vyšetření není jediná okolnost, která by svědčila, že Dr.h.c. Jan Masaryk neskončil sebevraždou“.

Závěr usnesení konstatuje, že vzhledem ke shora uvedeným skutečnostem, především pak v souladu se znaleckými posudky, dospěl vyšetřovatel Ilja Pravda k přesvědčení, „že bývalý ministr zahraniční Jan Masaryk byl dne 10. března 1948 v blíže nezjištěném čase mezi půlnocí a ránem, ve svém služebním bytě v Černínském paláci v Praze 1, Loretánské nám.

zavražděn nezjištěnými pachateli. Vzhledem k tomu, že nebylo možné zahájit trestní stíhání, byl případ odložen“. Usnesení je datováno dnem 22. prosince 2003.

Případem šetření Masarykova smrti tento způsob prezentace činnosti ÚDV uzavíráme. Není pochyb o tom, že většina ostatních případů šetřených ÚDV ve sledovaném období by zasluhovala prezentaci celého průběhu procesního řízení. To však přesahuje možnosti této statě. Jde především o další případy nerespektování v té době platných zákonů, jako bylo vážné pochybení soudců a prokurátorů, kteří vědomě dopustili, aby byly vyneseny a vykonány nezákonné rozsudky trestu smrti, použití násilných metod vyšetřování s následkem smrti či těžkého ublížení na zdraví, vyprovokování trestné činnosti s následkem dlouhodobého odnětí svobody nebo trestu smrti, zastřelení osob příslušníky pohraniční stráže při pokusu o překročení státní hranice nebo dokonce po jejím překročení na území NSR či Rakouska, zadržení osob za hraniční čarou a jejich odvezení zpět do ČSR, resp. ČSSR, další případy vynuceného opuštění republiky a nezákonného zbavení čs. občanství, spoluúčast na odvezení čs. státního příslušníka cizími bezpečnostními orgány do SSSR, další teroristické akce odboru aktivních opatření I. správy StB.

Několik případů zůstalo v roce 2005 procesně neukončeno. Jde mj. o kauzu *Pavla Minaříka*, agenta I. správy StB, který byl vysazen do NSR (Mnichov) s úkolem vyřadit v letech 1972 až 1975 použitím výbušnin z provozu vysílač RFE (Svobodná Evropa) a též akce odboru aktivních opatření I. správy StB – atentát na prefekturu ve Štrasburku (výbušný balíček s doutníky), při kterém zahynula žena prefekta, na níž se podíleli býv. příslušníci I. správy StB M.M. a T.S. Neukončena je rovněž relativně čerstvá kauza šesti příslušníků Pohraniční stráže, obviněných z nezákonné střelby na autobus s únosci v Pomezí ve dnech 23. až 24.5.1978, k níž došlo v rozporu se směrnicí genpor. Šádka z roku 1977, která dávala i za komunistického režimu přednost ochraně života před narušením hranice.

Uvedenými případy není ovšem činnost úřadu ve sledovaném období zdaleka vyčerpána. Ve skutečnosti bylo od začátku roku 1999 (tj. od nastoupení Mgr. Ireneje Kratochvíla do funkce ředitele) do 1. února 2005 trestně stíháno 117 osob. Z tohoto počtu bylo celkem 22 osob odsouzeno pravomocně. A to 6 osob *nepodmíněně* (konkrétně K. Hoffmann na 4 roky, vyšetřovatelé Ladislav Mácha a Vladimír Zavadilík na 2 roky odnětí svobody). 19 osob bylo odsouzeno *podmíněně*, z toho 15 osob na 3 roky odnětí svobody s podmínkou na 4 roky, 1 osoba na 3 roky s podmínkou na 5 let a 3 osoby k trestům nižším než 1 rok s podmínkou na 3 roky a méně. Z ostatních obžalovaných bylo 13 osob obžaloby zproštěno a u 31 osob bylo trestní stíhání zastaveno, z toho u devatenácti osob z důvodu promlčení, u pěti z důvodu amnestie a u tří osob pro úmrtí (A. Grebeníček, J. Obzina, P. Vitek). Nepravomocné zůstaly tři rozsudky, z toho dva nepodmíněné tresty na 3 roky odnětí svobody (konkrétně jde o důstojníky StB Jiřího Šimáka a Zbyňka Dudka), v jednom případě jde o zproštění obžaloby.

Uvedené výsledky zrovna nenasvědčují, že by opatření ministerské inspekce z listopadu 1998 činnost úřadu jakkoli ochromily, jak předpovídaly kritické hlasy různé provenience včetně bývalého ředitele úřadu. Naopak, počet došetřených případů, stejně jako počet návrhů na podání obžaloby, předaných státnímu zastupitelství, významně vzrostl. Ze spáchání zločinů a dalších trestných činů bylo obviněno několik představitelů bývalého stranického a politického establishmentu ministerstva vnitra, ministerstva obrany a komunistické justice. Vyšetřovatelům ÚDV se podařilo dostat před soud pět členů politbyra, tři ministry vnitra a dva jejich náměstky, náčelníka Generálního štábu, velitele vojsk Pohraniční stráže a Lidových

milicí, čtyři vojenské a stejný počet civilních prokurátorů, včetně prvního náměstka generálního prokurátora, dále osm soudců civilních a vojenských soudů, soudci okresního formátu počínaje až po soudce Nejvyššího soudu, velitele dvou věznic StB a několika Krajských správ StB. Takový zásah do struktury bývalé výkonné a soudní moci a státně bezpečnostního aparátu si z posttotalitních zemí dovolila pouze SRN ve své bývalé východní komunistické části. Je sice pravda, že M. Jakeš či J. Lenárt, J. Obzina či L. Štrougal, prokurátoři K. Vaš či J. Pješčak, soudci J. Demczak či P. Vítek a další nakonec neskončili ve vězení, jak by si zasloužili. Obzina a Vítek zemřeli v průběhu soudního řízení, J. Demczaka, L. Hlavačku či rezidenta F. Poštulku nebylo možné postavit před soud a odsoudit pro vážný zdravotní stav. Pro špatný zdravotní stav nenastoupil výkon trestu ani vyšetřovatel Zavadilík a Karlu Hoffmannovi byl ze stejných důvodů výkon trestu přerušen. Ostatní se vyhnuli potrestání tím, že jejich činnost po překvalifikování trestného činu vraždy na zneužití pravomoci veřejného činitele byla promlčena, případně podléhala amnestii. Za to nenesou odpovědnost vyšetřovatelé ÚDV, ale justiční orgány, případně další okolnosti. Nicméně důležité je, že se za své zločiny – vlastizrady, spoluúčast na justičních vraždách se museli tito lidé veřejně zodpovídat před soudem. V žádné z postkomunistických zemích, s výjimkou SRN, se trestně právní vyrovnávání ani zdaleka nepřiblížilo k úrovni, v jaké se při vši kritice ÚDV uskutečňuje u nás. A je při nejmenším zarážející, že právě tyto země jsou nám kritiky činnosti ÚDV dávány za vzor, jak se s totalitní minulostí vyrovnat.

To ovšem neznamená, že můžeme být s průběhem trestního stíhání pachatelů zločinů a s výroky soudů spokojeni. V uvedených kauzách nelze přehlédnout průtahy v procesním jednání, ukládání neadekvátně nízkých trestů pachatelům závažných trestných činů, nejednotný postup státních zástupců i soudců při rozhodování o právní kvalifikaci trestných činů, opakované vrácení věci justičními orgány vyšetřovatelům k došetření z formálních důvodů, podřizování právně závazných kritérií při rozhodování soudu, tj. zákona a svědomí zástupnými hodnotami, soucitu či ideologickým přesvědčením, což se při posuzování trestných činů projevuje značnou shovívavostí, hledáním polehčujících okolností a zneužíváním opravných prostředků ve prospěch obžalovaného z rozpaků nad vlastní minulostí. Není se co divit, většina soudců, kteří dnes působí, byla odchována minulým režimem. Kolik z nich se dokázalo se svou minulostí vyrovnat a jsou ve výkonu své funkce skutečně nezávislí? Na vině je i složitost právního řádu demokratické společnosti, kdy obviněný má často větší práva než žalobce, o vyšetřovateli ani nemluvě. Nemusí odpovídat na otázky, které by mu přitížily, žalobce musí jednoznačně prokázat vinu obžalovaného apod.

Nejzřetelnější jsou průtahy procesního řízení. Z textu citovaných případů je zřejmé, že průměrná doba od sdělení obvinění až po vynesení pravomocného rozsudku činí 4 až 5 let. Žádnou vzácností nejsou ani případy pravomocně ukončené ve lhůtě devíti až deseti let. Tyto průtahy vznikají nejen nadměrnou aktivitou obhájců využívajících všech možných opravných prostředků, ale i jednáním státních zástupců a soudců, pokud neodpovědně plní své funkce. Významným nástrojem procesního řízení je možnost změny právní kvalifikace trestného činu. Závažný dopad mělo překvalifikování obvinění prokurátora Karla Vaše, ministra vnitra J. Junga, náměstka ministra vnitra J. Klímy, Jana Ondrovčáka a jeho tři spoluobviněných ve věci balíčkového atentátu na J. Pelikána, řady příslušníků pohraniční stráže i vyšetřovatelů StB, kteří měli na svědomí trestný čin vraždy.

Justičním orgánům lze rovněž sotva prominout ukládání neúměrně nízkých trestů za vyslovené vraždy, spáchané příslušníky Pohraniční stráže na česko-německých a česko-rakouských hranicích. Při pokusech o přechod na západ bylo podle dostupných údajů zastřeleno za totalitní éry nejméně 327 osob, několik z nich v ostatních zátarasech, ve kterých při útěku uvázli, mnozí dokonce už za hraniční čarou na území NSR a Rakouské republiky. A též při pokusech o útěk z vězeňských táborů na Jáchymovsku, Příbramsku. Tyto zločiny nelze omluvit odvoláním na splnění rozkazu, zvláště když k pronásledování a střelbě došlo na cizím státním území. I při plnění rozkazu zadržet „narušitele“ státní hranice nebylo nutné vraždit. Kvalifikace těchto zločinů pouze jako trestného činu zneužití pravomoci veřejného činitele a uložení podmíněného trestu odnětí svobody je projevem nedostatečné úcty k životu a výsměchem spravedlnosti. Totéž platí v podstatě o trestech uložených několika vyšetřovatelům za použití brutálního fyzického a psychického násilí jako donucovacího prostředku při výsleších, které skončily těžkým ublížením na zdraví s následkem smrti. Je ovšem pravda, že v těchto případech byly postihy poněkud přísnější a několik vyšetřovatelů bylo potrestáno nepodmíněnými tresty na 2 až 3 roky odnětí svobody, v jednom případě dokonce na 5 let (vyšetřovatel Jaroslav Daniel).

Pro procesní řízení sledovaných případů je charakteristické často opakované vracení věci k došetření vyšetřovateli, nejčastěji ze strany orgánů státního zastupitelství, ale též soudy. Ne vždy je tento postup důvodný a trvá to delší dobu než státní zástupce pochopí, že k případu, který trpí určitými nedostatky, není již v moci vyšetřovatele cokoliv dalšího k doložení nalézt. V tomto ohledu byl příznačný vyslovený konflikt mezi ÚDV a pražským státním zastupitelstvím ve věci obvinění několika stranických a politických představitelů z vlastizrady v roce 1968, kdy šlo o prokázání součinnosti obviněných s cizí mocí při přípravě a realizaci ozbrojené intervence proti ČSSR. Roztržka mezi oběma orgány nevhodně přerostla do mediální kampaně. Nešlo zdaleka o výjimečný případ. Není totiž nijak jednoduché nalézt k prokázání trestného činu se značným odstupem doby žijící svědky a příslušné archivní dokumenty, podléhající zákonné a v krizových okamžicích i nárazové skartaci.

Za nejzávažnější překážky znemožňující postihnout ve větším rozsahu trestné činy, spáchané za bývalého režimu, jsou zodpovědné polistopadové politické garnitury. Jedním z kompromisů se starým režimem bylo *akceptování principu právní kontinuity*, v jehož důsledku se většina trestných činů stíhaných ÚDV stala nepostižitelnou. Za této situace je dnes možné stíhat a trestat pouze ty činy, které byly trestné za éry komunismu. Zatím co v SRN je neváhali soudit na základě zákonů NSR. To je vysoká cena, kterou platíme za pokojné převzetí moci v listopadu 1989. Tehdy se argumentovalo právními předpisy, ale v podstatě šlo o politické rozhodnutí. Proto řadu spáchaných trestných činů nelze stíhat, proto zůstává nepotrestána vlastizrada, návrhy soudců na tresty smrti, dokonce i vraždy spáchané při pokusech o překročení hranic na Západ.

Stejně závažnou, ne-li závažnější překážkou k potrestání zločinů komunismu byl liknavý porevoluční přístup k trestněprávnímu postihu činů, pokud šlo o potřebné legislativní a institucionální opatření. Viděli jsme, že první pokusy o trestní stíhání na začátku 90. let neměly dostatečnou politickou podporu, strádaly omezenými pravomocemi, počtem pracovníků, nemluvě o technickém vybavení příslušných institucí. V 90. letech byla sice realizována řada legislativních opatření ve vztahu k minulosti, ta se však trestně právního postihu pachatelů zločinů dotýkala jen okrajově. Ke zřízení úřadu všestranně vybaveného

k zabezpečení tohoto úkolu došlo relativně pozdě (1995) ve srovnání s SRN, kdy Gauckův úřad zahájil trestní stíhání komunistických zločinů již v roce 1991. Že se tak stalo se značným předstihem před Polskem, Slovenskem či Maďarskem na věci nic nemění. Důsledkem tohoto zpoždění je mj. i znehodnocení zákonného pozastavení promlčecích lhůt.

V každém případě šlo o značný časový odstup od převzetí moci, zejména od spáchání trestných činů, které měly být stíhány. Většina těch, kdož v 50. letech vyšetřovali a soudili už nežije nebo jsou nezpůsobilí stanout před soud nebo si dokonce odpykat trest. Řadu případů ovlivnil dopad celkem sedmi amnestií, včetně amnestie z roku 1990 a promlčecí lhůty, jak jsme mohli zaznamenat. Tzv. prolomení promlčecích lhůt zákonem 198/199, § 5, podle kterého nelze do doby promlčení započítat dobu trvání totalitního režimu, tj. doby od 25. února 1948 do 31. prosince 1989. Dopad tohoto zákona jde bohužel mimo absolutní většinu trestných činů, neboť obvinění byla velké části pachatelů sdělována pozdě.

Uváděné problémy se činnosti úřadu dotýkají jen v malé míře. Jako vyšetřující policejní orgán nese úřad odpovědnost za řádné, tj. věrohodné a co nejúplnější zdokumentování případu pro zpracování návrhu na podání obžaloby státním zastupitelstvím. Všechny další kroky v procesním řízení jsou již záležitostí státního zastupitelství, soudu, případně ministerstva spravedlnosti. Za výši trestu, osvobozující rozsudek, zastavení trestního stíhání či zproštění obžaloby je však odpovědný jen soud.

Práci vyšetřovatelů ztěžoval nejen časový odstup, ale rovněž okolnost, že ÚDV nešetří běžnou kriminalistickou trestnou činností, ale činy a zločiny motivované politicky. Práce vyšetřovatele bezpodmínečně vyžaduje proto nejen profesní kriminalistickou, ale i určitou politickou zkušenost a u každého případu znalost konkrétních historicko-politických souvislostí. Přitom v podstatě šlo (a jde) o vysloveně průkopnickou činnost, kdy nebylo možné se opřít o jakékoli domácí i cizí zkušenosti. Východoevropské postkomunistické státy ještě tak daleko nepokročily, aby mohly být vzorem či příkladem. „Instytut pamieci narodowe“ ve Varšavě vznikl až v roce 1999, Ústav paměti národa v Bratislavě až v roce 2002, Historický archiv státně bezpečnostních složek v Budapešti rovněž v roce 2002. Činnost Gauckova úřadu v Berlíně, který vznikl v roce 1991, mohla být pouze inspirativní v obecné poloze, neboť instituce působila ve zcela odlišných podmínkách. Ostatně skutečnost, že ve východoevropských postkomunistických zemích nebyl dodnes odsouzen žádný komunistický vyšetřovatel, prokurátor, soudce, nemluvě o nějakém vyšším politickém představiteli bývalého režimu, je dostatečně výmluvná.

ÚDV se nezabývá jen trestně právním stíháním zločinů komunistické éry, i když tato činnost zůstává hlavní náplní práce úřadu. Už po několik let se dokumentační oddělení úřadu, kromě svého základního úkolu, tj. vyhledávání podnětů pro trestní stíhání a konzultační pomoc při vyšetřování, věnuje systematicky i činnosti ediční a vzdělávací, která zůstává dosud naprosto nedoceněna. Témata přednášek a publikovaných prací představují nejzávažnější případy politických a justičních zločinů bývalého režimu, jako byly politické procesy, justiční vraždy, podřízení činnosti justice stranickým orgánům, nezákonné vyšetřovací metody, metody práce StB, úloha sovětských poradců v Československu, váleční zločinci ve službách StB, únosy čs. občanů ze zahraničí, deportace našich občanů do Sovětského svazu, procesy s příslušníky StB, uranové vězeňské tábory aj. Dále historie jednotlivých případů – Major Král (dr. V. Chalupa), bratři Mašínové, Rudolf Barák, Miloslav Choc, Jan Masaryk; jednotlivé akce StB – Krčmaňský případ, akce Kameny, Norbert, Klín,

Asanace a také Čihošť a Babice aj., i krizová období režimu – Srpen 1968 a 1969, Listopad 1989. Vydavatelská činnost je realizována ve třech edicích: sborníky *Securitas imperii*, monotematické *Sešity* a ediční řada *Svědectví*. Publikace jsou zpřístupňovány veřejnosti formou bezplatné distribuce, především do veřejných knihoven a sítě středních a vysokých škol. Většina témat je zpracována po obsahové i formální stránce na vědecké úrovni, takže touto činností se úřad prezentuje svým dokumentačním oddělením jako vědecké pracoviště svého druhu, které svým specifickým zaměřením na éru stalinského komunismu doplňuje činnost Ústavu soudobých dějin. Po ukončení vyšetřovací činnosti a zániku vyšetřovacího odboru by se mohl úřad vyvázat z policejních struktur a začít fungovat jako samostatná vědecká instituce, zabývající se systémem a historií komunistické totality v Československu.

Přednášky a semináře jsou organizovány na filozofických fakultách v Praze a Bratislavě, fakultě humanistických studií na univerzitě v Pardubicích a na pedagogických fakultách v Hradci Králové a Ústí nad Labem. Úřad připravil také putovní výstavu operativní techniky StB „Nejen stěny měly uši“, kterou měli možnost shlédnout obyvatelé Prahy, Plzně, Ústí nad Labem, Jihlavy, Bratislavy, Košic a též Bukurešti, Segetu, Berlína a Moskvy. Podílel se na přípravě výstav „Český a slovenský exil“ a „Samizdat z pohledu 21. století“ v součinnosti se „Společností pro kulturu a dialog“.

ÚDV je v přímém kontaktu s Nejvyšším státním zastupitelstvím v Brně, Vrchním státním zastupitelstvím v Praze a Olomouci, úzce spolupracuje s Úřadem pro zahraniční styky, Národním bezpečnostním úřadem, s Archivem ministerstva vnitra, Národním archivem (Státní ústřední archiv), s organizacemi sdružujícími čs. občany perzekvované býv. Státní bezpečností a se sdělovacími prostředky. Je rovněž v kontaktu s institucemi působícími ve stejném směru v SRN a sousedních postkomunistických zemích. Pracovníci úřadu se podíleli na odtajnění archivních fondů býv. Archivu ÚV KSČ. Jako policejní orgán se úřad také podílí na bezpečnostních prověrkách osob ve smyslu zákona č. 148/1998 zpracováváním podkladů pro Národní bezpečnostní úřad.

Informace o aktuální činnosti ÚDV jsou pravidelně prezentovány na internetových stránkách v šesti jazycích: www.mvcr.cz/udv.

Projekt Ústavu paměti národa

Zatím co v zahraničí se ÚDV dostává mimořádného uznání, na domácí půdě je situace poněkud složitější. Na jedné straně došlo k pozitivnímu posunu v hodnocení činnosti úřadu ze strany sdělovacích prostředků. Média se postupem doby dostala do bližšího kontaktu s pracovníky úřadu, seriózněji informují o závažnějších kauzách a jejich průběhu, takže i veřejnost se postupně dovídá s jakými překážkami se musí trestněprávní stíhání potýkat, jak je obtížné dostat pachatele zločinů po padesáti letech před soud, prokázat jim vinu a porušení komunistických zákonů. Jde především o informační články a komentáře v denících *Lidové noviny*, *Mladá fronta Dnes*, týdeníku *Respekt*, ČTK. Menší byl zájem v Českém rozhlase a zejména v ČTV.

Na druhé straně navzdory růstu významu a prestiže ÚDV je jeho činnost a samotná existence vytrvale znevažována a zpochybňována určitými politickými kruhy. V současné době je to především skupina ambiciózních jedinců, kteří se snaží tuto instituci vyřadit z procesu vyrovnávání se s komunistickou minulostí. V posledních několika letech se tato

skupina snaží prosadit návrh na zřízení civilní instituce, která by soustřeďovala a spravovala veškerou dokumentaci Státní bezpečnosti včetně materiálů zpravodajských složek vnitra a obrany a zároveň umožnila jejich zpřístupnění veřejnosti. Odvolává se přitom na údajnou zkušenost sousedních zemí, tj. SRN, Polska, Maďarska. Za populistickým gestem generálního zpřístupnění materiálů Státní bezpečnosti nelze nevidět snahu iniciátorů získat neomezenou kontrolu nad minulostí a její interpretaci a zároveň vyřadit ÚDV, který by mohl po ukončení vyšetřovací činnosti z řady důvodů nejspíše aspirovat na převzetí úlohy navrhované instituce.

Návrh předložený poslancem Václavem Krásou (US-DEU) na zřízení „Institutu pro dokumentaci totality“ (IDT), jak byl projekt nazván, byl v květnu 2002 ústavními orgány zamítnut. Na jaře roku 2005 předložil Jiří Liška, místopředseda Senátu Parlamentu ČR, spolu s Martinem Mejstříkem a dalšími členy Senátu znovu v podstatě tentýž návrh v poněkud propracovanější podobě a pod názvem „Ústav paměti národa“ (ÚPN). V současné době (březen 2006) dochází k oživení této iniciativy. Autoři těchto návrhů sice tvrdí, že se inspirovali zkušenostmi našich sousedů, ale řada skutečností to vyvrací. Odvolání navrhovatelů na *existenci obdobných organizačních útvarů* v SRN a východních postkomunistických zemích je zavádějící. S návrhem na IDT či ÚPN mají společné jen určité funkční prvky, zatím co jejich organizační struktura, zaměření i hlavní směry činnosti jsou v mnohém odlišné.

Tak berlínský *Úřad spolkového pověřence pro materiály STASI* (tzv. Gauckův úřad) i varšavský *Instytut pamięci narodowe* soustřeďují a spravují veškeré archivy komunistické státní bezpečnosti. Zároveň mají ve své kompetenci i agendu trestního řízení od vyšetřování a podání obžaloby až po postavení obviněného před soud, jejich součástí je na rozdíl od ÚDV i prokuratura. Odlišná je i organizační struktura, kterou představuje centrální úřad a síť regionálních (krajských) poboček, i forma řízení. Také představa, že by navrhovaný institut mohl být podle německého či polského vzoru garantem zpřístupnění veškerého státně bezpečnostního materiálu minulých režimů - včetně dokumentů civilní a vojenské rozvědky podle údajného německého, polského či maďarského vzoru – je fikce. Buď autoři projektu činnost dotyčných institucí v uvedených zemích dost dobře neznají, což je dost nepravděpodobné, anebo veřejnost klamou. Materiál civilních i vojenských zpravodajských služeb je jak v Německu a Polsku, ale i v ostatních postkomunistických zemích podléhá ochraně státních zájmů a jeho zpřístupnění je bez výjimky upraveno zvláštním režimem. V polském institutu jsou sice materiály zvláštních služeb formálně spravovány společně s materiály ostatních státně bezpečnostních složek, jsou však vedeny separovaně a jsou přístupné pouze na základě pověření vedoucích orgánů těchto služeb, což v podstatě odpovídá právní úpravě zpřístupnění těchto materiálů u nás. Gauckův úřad v SRN sotva může poskytnout v tomto ohledu nějakou oporu, protože tyto materiály neexistují. Žádné totiž neexistují. Materiály rozvědky NDR byly v kritické době dokonce legálně skartovány. A pokud dokumenty východoněmecké STASI (Státně bezpečnostní služby NDR) obsahují údaje o pracovnících zpravodajských služeb, metodách špionáže nebo kontrašpionáže, terorismu apod., které by mohly ohrozit veřejnou bezpečnost nebo státní zájem SRN, jsou přístupné jen se souhlasem spolkového ministra vnitra. K soustředění všech státně bezpečnostních materiálů ve zmíněném úřadě nutno připomenout, že po zrušení Ministerstva státní bezpečnosti NDR v roce 1990 nevznikla žádná nástupnická organizace, která by mohla

dotyčné materiály převzít a tak byly materiály berlínské centrály STASI i jejich krajských oddělení předávány nově vzniklému Gauckovu úřadu.

V Polsku probíhal vývoj podobně v důsledku složitosti poválečného územního rozvoje země. Specifickým prvkem, který později najde ohlas na Slovensku, je širší historický záběr. Polský IPN se neomezuje jen na stíhání zločinů komunismu, stalinismu, ale i nacismu. Pro diferenciaci období stalinismu od období komunismu představují dělicí čáru události v roce 1956 v návaznosti na maďarské protistalinské povstání. Toto rozlišení dvou etap ve vývoji poválečného komunismu, které se u nás zcela ignoruje, stojí za vážné zamyšlení, neboť nejde o nějaké polské specifikum. Pokud jde o stíhání nacistických zločinů, IPN stíhá zločiny proti polskému národu, k nimž došlo v době od 1. března 1939. Navazuje tak na práci Komise pro vyšetřování zločinů proti polskému národu, která se stala hlavní organizační složkou IPN. Členové komise mají plné vyšetřovací pravomoci, shromažďují důkazní materiál, rozhodují o zadržování podezřelých osob a vystupují u soudu. Pro inspiraci navrhovatelů ÚPN tu kromě formální centrální správy archivních dokumentů a názvu instituce žádných jiných podnětů není.

Ve Slovenské republice existuje *Úřad dokumentace zločinů komunismu i Ústav paměti národa*. Úřad dokumentace, který existuje již od poloviny 90. let, je malým organizačním útvarům na ministerstvu spravedlnosti s několika málo pracovníky, který předal policii ke stíhání jen několik podnětů, ale k jejich realizaci nedošlo. Dva významní představitelé komunistického režimu Vasil Bilak a Aloiz Lorenc byli stíháni ještě před vznikem Úřadu dokumentace. Po rozdělení Československa se stíhání komunistických zločinů úplně zastavilo. *Ústav paměti národa* vznikl teprve v roce 2002. Jinak se tento institut svou organizační strukturou i zaměřením činnosti přibližuje polskému vzoru, aniž ovšem dosahuje jeho parametrů. Především tím, že soustřeďuje a hodnotí dokumenty státní bezpečnosti nejen z totalitní komunistické éry „unitárního a federativního Československa“, ale i z doby fašistického Slovenského státu. Ústav má zároveň připravovat podněty pro trestní stíhání fašistických a komunistických zločinů proti lidskosti, které podle verze zakladatelů jsou nepromlčitelné. Válečné zločiny z doby Slovenského státu lze patrně stíhat jako zločiny proti lidskosti. Je ovšem otázkou, zda je možné některé zločiny komunismu takto právně kvalifikovat. Za zločiny komunistické éry nebyl na Slovensku také dosud nikdo potrestán.

Činnost ústavu se prakticky omezuje jen na soustřeďování a zpřístupňování materiálů státní bezpečnosti fašistického a komunistického režimu z let 1939 až 1949, které byly po pádu komunismu uloženy ve zvláštních archivech Federálního ministerstva vnitra, odkud se dostaly pod správu tajných služeb Slovenské republiky. V minulém roce začal Ústav paměti národa přejímat materiály od Slovenské informační služby (SIS) a připravovat převzetí archivních dokumentů od represivních složek ostatních resortů. Delimitace materiálů z československých archivů byla ukončena v září 2003. Dokumenty prokazující porušování lidských práv, které mají charakter zločinů proti lidskosti, jsou soustřeďovány ve zvláštním oddělení ústavu. Zpřístupněny jsou zatím dokumenty z proveniencí ŠtB – svazky pronásledovaných osob, objektové svazky, personální spisy příslušníků bezpečnostních složek, osobní svazky a spisy spolupracovníků ŠtB. Je otázkou, bude-li tento záměr realizován bez omezení. V tomto případě by byl slovenský ÚPN jedinou institucí tohoto druhu v postkomunistické Evropě, kde by režim zpřístupnění byl plně liberalizován a návrh na český ÚPN by zde měl konečně, spolu s názvem, svůj vzor.

V Maďarsku byl *Historický ústav*, instituce vyrovnávající se s dědictvím komunismu, založen již v roce 1994. Jeho úkolem bylo shromažďovat archivní materiály státní bezpečnosti maďarských zvláštních služeb pro potřeby lustrace. Lustrační zákon z roku 1994 byl ve srovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi neobyčejně liberální. Stanovil pouze povinnost dotyčné osoby přiznat se ke spolupráci se státní bezpečností. Mělo být prověřeno kolem 15 tisíc osob, jmenovitě členů parlamentu, vysokých státních úředníků, vyšších důstojníků armády a policie, pracovníků justice a též rozhlasu a televize, vydavatelů, rektorů vysokých škol apod. Zákon nestanovil za případnou spolupráci s tajnou policií žádné sankce, ani nebránil ve výkonu funkce, pokud se prověřovaná osoba ke spolupráci přiznala. Stanovil pouze, že v případě setrvání ve funkci musí být údaj o spolupráci zveřejněn v tiskové informační agentuře. Trestné však bylo zatajení spolupráce. V důsledku politického vývoje zůstala působnost zákona i činnost Historického ústavu fakticky zablokována až do přelomu let 1996/97, kdy novelizací lustračního zákona byl okruh lustrovaných osob zredukován z 15 tisíc na pouhých 500. Po výměně vládní garnitury na jaře 1998 získal ústav ve změnách politických poměrech dostatečné finanční prostředky k tomu, aby mohl rozvinout svoji činnost. Začal přebírat a určitou formou zpřístupňovat archivní dokumenty státní bezpečnosti včetně materiálů civilních a vojenských zvláštních služeb. Jasnější představu o zveřejňování, přesněji zpřístupňování archivních materiálů represivních složek minulého režimu v Maďarsku poskytuje „Zákon o zveřejňování činnosti tajných služeb“ z roku 2002. V souvislosti s jeho přijetím byl Historický ústav reorganizován a přejmenován na *Historický archiv státních bezpečnostních služeb*. Důvodem k této reorganizaci byla skutečnost, že mezi tématy zpracovávanými v Historickém ústavu se nevyskytla jediná práce zaměřená na činnost bezpečnostního aparátu z období před rokem 1990. Nové předpisy značně zužují okruh osob, kterým je přístup k archivním fondům povolován a současně zpřísňují studijní režim. O zpřístupnění materiálů rozhoduje zvláštní tříčlenná komise, při čemž základní podmínkou udělení souhlasu je doložení publikování nejméně tří článků žadatele, pojednávajících o daném tématu. U materiálů vedených státní bezpečností na konkrétní osoby je režim zpřístupnění obdobný praxi ostatních postkomunistických zemí. Navíc však nejsou znečitelněna jen jména třetích osob, ale i jejich národnost a náboženské vyznání. Z procesních dokumentů, které byly původně přístupné jako celek, jsou zpřístupněny pouze ty části, ve kterých se nachází jméno žadatele. U dokumentů podléhajících utajení byl tento režim prodloužen z 25 na 60 let. S jistou nadsázkou se v odborných kruzích hovoří o tom, že od 1. září 2003 se badatelé sotva podaří dojít dále než do vrátnice ústavu. Časopis vydávaný polským IPN píše „o konci maďarského Ústavu národní paměti“.

x x x

Zůstává otázkou co vlastně autory návrhu na zřízení Ústavu paměti národa z praxe sousedních postkomunistických zemí inspirovalo, když se na tamější instituce odvolávají jako na vzor. Z údajů, které jsou k dispozici je zřejmé, že odvolání na existenci institucí působících v těchto zemích ve směru vyrovnání se s rezidui stalinsko komunistické éry je vysloveně účelové a že tyto instituce sotva mohou sloužit za vzor a důvod pro zřízení českého Ústavu paměti národa. Vznikaly v odlišných společenských a politických podmínkách a jsou proto v konkrétních podobách navzájem odlišné. Odlišný je i přístup k řešení více méně společného

úkolu. Není ale nejmenší důvod, abychom považovali za nutné inspirovat se praxí sousedních zemí a abychom nějak zásadně korigovali náš způsob řešení vztahu ke komunistické minulosti. Všechny sousední země s výjimkou SRN zůstaly daleko pozadu v úsilí o potrestání zločinů komunismu a k trestněprávnímu stíhání přistupují s takovým zpožděním, že tyto zločiny zůstanou nejspíše nepotrestány neboť jsou již více méně promlčeny.

Autoři či předkladatelé návrhu na zřízení IDT či ÚPN akcentují především myšlenku centralizace veškerých archivních fondů z provenience Státní bezpečnosti (§ 21), ale nelze přehlédnout, že pro tento způsob správy fondů existovaly specifické organizační či technické důvody, které si jej vynutily. V našich podmínkách takové důvody neexistují. Navíc zjišťujeme, že prakticky všechny postkomunistické země při centrální správě fondů důsledně a striktně respektují státní zájmy i ochranu osobních a citlivých údajů. Archivní materiály jsou sice spravovány centrálně, včetně materiálů zpravodajských služeb, ale režim využívání těchto fondů je v podstatě stejný nebo podobný praxi archivů ČR, kde jej spravují ministerstva obrany a vnitra. Jsou uloženy separátně a o jejich zpřístupnění rozhodují, jak jsme viděli, představení těchto služeb. Při bližším zkoumání nakonec zjišťujeme, že ve srovnání s ostatními zeměmi je zpřístupňování těchto materiálů v ČR ve skutečnosti nesrovnatelně liberálnější.

Návrh na zřízení ÚPN také předpokládá, že centralizované archivní fondy pod civilní správou by umožnily generální zpřístupnění těchto fondů. To je nepochybně jeden z hlavních důvodů pro zřízení ÚPN. A snad ještě důležitější než ono soustředění spisové dokumentace z produkce Státní bezpečnosti. V tomto ohledu mohou iniciátoři návrhu zatím argumentovat snad jen slovenským záměrem zpřístupnit materiály I. správy ŠtB (rozvědky) i ostatních zpravodajských služeb bez omezení (pokud správně rozumíme nedávnému výroku Ing. Jána Langoše, předsedy správní rady ÚPN), při současném zajištění ochrany osobních citlivých údajů znečitelněním. Realizací tohoto záměru by byl přístup Slovenska k dané problematice zcela bezkonkurenční.

Vyčlenění archivních materiálů státně bezpečnostní provenience z odborné péče dosavadních správcovských organizací, tj. z Národního archivu (býv. SÚA), Archivu MV či NO by sotva mohlo být nahrazeno péčí kvalifikovanější. Uspořádání a využívání bohatství archivních dokumentů, které zůstaly zachovány i po rozsáhlé skartaci, kterou 1. prosince 1989 nařídil v centrále StB a Krajských správách náměstek federálního ministra vnitra gen. Alojz Lorenc, by sotva zvládli čerství absolventi archivnictví bez zkušeností a důvěrné znalosti spisového materiálu, i kdyby byli k dispozici. Nehledě k tomu, že přesun spisového materiálu několika bezpečnostních a zpravodajských složek by byl komplikovaný a znemožnil by na delší dobu odborné využití dokumentů. Zkušenosti z nedávného přemístění archivních fondů Ministerstva spravedlnosti, spisové dokumentace Generální prokuratury a býv. archivu ÚV KSČ z let totality do Národního archivu, jakkoliv nepochybně žádoucí, jsou dostatečně výmluvné. Jejich uspořádání a standardní zpřístupnění nebude jednoduchou záležitostí. Při tom technická a organizační náročnost uspořádání je co do rozsahu fondů sotva srovnatelná s archivními fondy jednotlivých složek Státní bezpečnosti.

Mimořádně zneklidňující otázkou je riziko koncentrace velmi závažného, ale často i problematického dokumentačního materiálu v navrhované civilní instituci z hlediska možného zneužití k osobnímu či politickému prospěchu. Návrh senátora J. Lišky podobně jako někdejší návrh poslance V. Krásy lze sotva hodnotit jinak než jako nedomyšlený, nezodpovědný a

nekorektní. Jeho účel je až příliš transparentní. Nevhodný je konec konců i název. Paměť národa nemůžeme přece zredukovat na trpké zkušenosti z minulé totalitní éry. A je přímo cynické vůči obětem sovětské srpnové vojenské intervence a normalizační perzekuce zahrnovat ve jménu demokracie do doby nesvobody (§ 2 odst. c) období protistalinské revolvy v roce 1968, která rozvrátila mocenskou totalitní strukturu. Neznám svobodnější měsíce v dějinách našeho státu než byly měsíce Pražského jara.

Navrhovaný institut pochopitelně už nepočítá s trestním stíháním, které už i u nás pomalu končí. Činnost ústavu se má zaměřit na zevrubné zkoumání komunistického systému, jeho fungování i jeho ideologie. Tomuto zaměření nelze konec konců nic moc vytknout. Tlustá čára za minulostí není zdaleka na programu dne. Také vyšetřovací a trestně právní agenda ÚDV během několika příštích let skončí i při rozšíření šetření na období poválečných let 1945-1948. Ne proto, že budou všechny zločiny minulosti odhaleny a potrestány, ale protože je nebude možné dále trestně stíhat. Těžiště činnosti se přesune do dokumentační oblasti a ke slovu se dostanou badatelé, dokumentaristé a historici. K tomuto účelu není ale zapotřebí zakládat žádnou novou instituci. Se změnou pracovního zaměření ÚDV na činnost dokumentační a studijní vzniknou reálné podmínky pro změnu statutu této instituce, její vyčlenění ze svazku policejních struktur a zařazení mezi vědecká pracoviště. Dokumentaristé úřadu jsou pro práci s archivními fondy v nových podmínkách profesně dostatečně kvalifikováni, stejně jako vyšetřovatelé.

Je ostatně neúčelné, a přímo kontraproduktivní, budovat ústav, který má sloužit k vědecké analýze a hodnocení stalinsko-komunistického systému, jeho fungování a jeho ideologie, jako specifickou organizační složku státu, jehož statutární orgán (správní rada) je ustavován kombinací pravomocí komor parlamentu a prezidenta republiky. Takto koncipovaný ústav, zpravující veškeré archivní fondy vniklé činností bezpečnostních složek minulého režimu, by byl spíše specifickou správní institucí s monopolem na výklad minulosti, než badatelským střediskem.

X X X

Úloha a význam ÚDV je zvláště patrný ve srovnání s činností obdobných institucí či úřadů sousedních zemí. Jak víme, úřad byl často kritizován za neschopnost trestně stíhat a potrestat větší počet pachatelů i za skutečnost, že potrestání unikli představitelé režimu, kteří nesou za vše odpovědnost. Můžeme být sice znepokojeni počtem obviněných, stíhaných a odsouzených pachatelů zločinů vzhledem k počtu obětí komunistického teroru, vezmeme-li však v úvahu údaje o počtu stíhaných osob v sousedních postkomunistických zemích, zjišťujeme že srovnatelný počet osob byl stíhán pouze v SRN za zločiny spáchané v bývalé NDR. Naproti tomu v Polsku byly po roce 1989 vyneseny do poloviny roku 2003 na základě stíhání IPN tři pravomocné rozsudky (z toho jeden za zločin z nacistické okupace). Vrazi otce Popieluszka byli souzeni ještě za éry gen. W. Jaruzelského. V Maďarsku proběhlo několik procesů s příslušníky tajné policie, kteří za revoluce 1956 stříleli do demonstrantů, ale skončili bez potrestání. V návaznosti na události roku 1956 byli později odsouzeni ještě tři osoby. Na Slovensku nebyl za trestné činy spáchané v době komunistické totality dosud potrestán nikdo. A vzhledem k uplynulým promlčecím lhůtám patrně ani nebude.

Teprve z průběhu soudního projednávání jednotlivých případů je zřejmé, jakou nezastupitelnou úlohu sehrál a sehrává úřad dokumentace a vyšetřování v procesu

vyrovnávání se s tristním dědictvím komunisticko-stalinské éry. Navzdory řadě chybných politických rozhodnutí, která zkomplikovala stíhání a potrestání zločinů, spáchaných v letech 1948 až 1989, navzdory počáteční nedůvěře politiků, médií i veřejnosti, navzdory kritikům, usilujícím o získání úřadu pod svou kontrolu, podařilo se překonat tyto negativní společenské trendy a vynutit si svou činností určitý společenský respekt. Částečně vlastní prezentací své činnosti, ale hlavně díky médiím. zatím co historické práce, analýzy a sondy věnované pounorovým desetiletím (práce Ústavu soudobých dějin nebo historika Karla Kaplana) oslovují především intelektuální menšinu, soudní procesy se strůjci a pachatelé zločinů ve jménu komunismu pronikly díky médiím do povědomí širších vrstev obyvatelstva. Procesy s komunistickými prominenty i pěšáky režimu, odstartované ÚDV vypovídají nejen o zločinech jako takových, ale i o morální otrlosti pachatelů, neschopných v přetrvávající ideologické zaslepenosti sebemenší sebereflexe, o aroganci obhájců označujících své mandanty demagogicky za oběti nových politických procesů, i o podivné nostalgii a smířlivosti soudců či státních zástupců odchovaných totalitou, ochotných tolerovat netolerovatelné.

Působení úřadu, který prokázal ve složitých poměrech vysokou profesní úroveň a politickou nezávislost by rozhodně nemělo končit s ukončením agendy trestního stíhání, které se zákonitě rýsuje na obzoru. Mělo by pokračovat a zaměřit svou pozornost od jednotlivých zločinných případů na zločinný systém, jeho mocenské i ideologické struktury a formy činnosti. Má k tomu všechny předpoklady a rozhodně není zapotřebí vymýšlet pro tento účel jakousi novou problematickou instituci a budovat ji na zelené louce.

X X X

Na závěr považuji za nutné omluvit se čtenářům za terminologické zjednodušení týkající se pojmů komunismus, komunistický režim, komunistická totalita apod. Tyto pojmy nevystihují přesně realitu. Pravdivějším vystižením skutečnosti jsou nepochybně termíny stalinismus, poststalinismus, resp. neostalinismus, vyjadřující určité vývojové etapy pounorového režimu a jeho ideologie. A samozřejmě je nelze použít pro několik měsíců Pražského jara, kdy se moc vymkla kolabujícímu režimu z rukou, které není možné znevážit zastřešením touto zločinnou terminologií.